Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

برنامه‌ریزی و آمایش فضا
دوره ۲۳ ، شماره۳ ،پاییز ۱۳۹۸

ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی ایران با مصر، عربستان، ترکیه و مالزی

مرتضی میرغلامی[*1]، محمدرضا پورجعفر[2]،سید محمود میثاقی[3]

۱- دکتری هیات علمی دانشگاه هنر اسلامی تبریز ، تبریز،میدان ساعت، خیابان مقصودیه دانشکده معماری و شهرسازی
۲- دکتری استاد دانشگاه تربیت مدرس
۳- ارشد دانشجوی دکتری شهرسازی اسلامی دانشگاه هنر اسلامی تبریز

دریافت: ۹۷/۵/۴..... پذیرش: ۹۸/۴/۳۰

چکیده

«شناخت و ارزیابی نظام برنامه‌ریزی فضایی» کشورها بدون شناخت «نظام برنامه‌ریزی و توسعه‌ی آن‌ها» و بدون شناخت وضعیت‌های مشابه و درس‌هایی از تجارب دیگران به سرانجام مقصود نمی‌رسد. در این مقاله، عامدانه از تجارب کشورهای پیشرفته و توسعه‌یافته‌ی صنعتی استفاده نشده و تمرکز بر «کشورهای درحال توسعه» است؛ زیرا براساس رویکردهای واقع‌گرایانه‌ی توسعه و تجارب کشورهای مشابه، راهبردهای توسعه‌ی سرزمینی مناسب‌تری در اختیار تصمیم‌گیران قرار می‌گیرد. بنابراین، چهار کشور عربستان، مصر، ترکیه و مالزی برای این ارزیابی و قیاس انتخاب شده‌اند؛ زیرا ازنظر ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و . . . ، قرابت و همگنی نسبی بیشتری با ایران دارند. در این قیاس، دو نوع شناخت پایه (وضعیت عمومی و جغرافیایی، اقتصادی و تقسیمات درون سرزمینی) و ویژه (نظام برنامه‌ریزی کلان و نظام برنامه‌ریزی فضایی) درمورد چهار کشور و قیاس آن ها با ایران به‌دست آمد. روش تحقیق در این پژوهش کیفی ازنوع توصیفی- تحلیلی و مبتنی‌بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای است که با قیاس تطبیقی تکمیل می‌شود. ابتدا مؤلفه‌های تجربه‌شده‌ی بین‌المللی در دانش ارزیابی تطبیقی شناسایی و سپس براساس شرایط ایران و چهار کشور دیگر مؤلفه‌های هفت‌گانه و

* نویسنده‌ی مسئول
E-mail: mirgholami@gmail.com

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

چهارگانه در ابعاد «محتوایی» و «رویه‌ای» برای مفاهیم «برنامه‌ریزی» و «برنامه‌ریزی فضایی» تدوین و قیاس تطبیقی برای وضعیت پنج کشور انجام شد.

براساس یافته‌ها، در حوزه‌ی نظری (اسنادی- محتوایی)، نظام برنامه‌ریزی کلان اغلب کشورهای موردبررسی مشابه هم و نیز همسو با کشورهای پیشرفته‌تر صنعتی با شدت و ضعف‌های مختصر است؛ اما در حوزه‌ی عمل (رویه- نتیجه)، تفاوت‌های موجود بسیار محسوس هستند. این وضعیت در برنامه‌ریزی فضایی این کشورها ضعیف‌تر از برنامه‌ریزی کلان آن‌ها است. در برنامه‌ریزی فضایی در سطوح شهری و فراشهری، برای برنامه‌ریزی و مدیریت فضایی بهینه، اکثراً هدف توسعه‌ی پایدار را در درجاتی متفاوت دنبال می‌کنند و آن را راهی برای پاسخگویی به چالش‌های خود قرار داده‌اند؛ اما به دلایلی نظیر ویژگی‌های حکومتی، نبود اراده‌ی عملی و فقدان ارزیابی، نظارت و پایش مستمر و فراهم نبودن بسترهای فرهنگی در دستیابی به اهداف، دارای شدت و ضعف مشهودی هستند.

یافته‌های نهایی نشان دادند که در نظام برنامه‌ریزی کلان، تمام کشورها دارای افق برنامه‌ریزی مداوم با دوره‌های مشخص، رویکرد غالب اقتصادی، مشارکت‌پذیری پایین و شریعت‌پذیری گفتمانی قوی ازنظر اجرایی ضعیف بوده‌اند. ایران ازلحاظ رویکرد نظری مشابه عربستان، در مشارکت مشابه مصر و عربستان، در بازیگران توسعه مشابه مصر و تقریباً ترکیه و در سایر مؤلفه‌ها مانند هر چهار کشور عمل می‌کند. در نظام برنامه‌ریزی فضایی، ایران در مؤلفه‌های سطوح سلسله‌مراتبی برنامه‌ریزی، رویکرد و مکانیسم برنامه‌ریزی فضایی و ساختار سازمانی، مشابه چهار کشور دیگر و در مؤلفه‌ی سیستم اجرا- کنترل- نظارت، عقب‌تر از چهار کشور هم‌وزن خود بوده است. درمجموع، ابتدا مالزی و سپس ترکیه در غالب معیارها پیش‌تر از ایران، مصر و عربستان بوده‌اند. شناخت این وضعیت و تعیین جایگاه ایران در تدوین نظام برنامه‌ریزی و نظام اجرایی کشور مؤثر خواهد بود؛ به‌گونه‌ای که می‌توان از موفقیت‌های آن‌ها بهره‌ی لازم را برد.

واژگان کلیدی: ارزیابی تطبیقی، نظام برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی فضایی، کشورهای درحال توسعه، ایران.

۱- مقدمه

بررسی پیشینه‌ی نظام‌های برنامه‌ریزی کشورهای جهان به‌منظور قیاس و تطبیق وضعیت و بهره‌گیری از نتایج و عملکردهای مثبت حاصله و پرهیز از راه‌هایی که نادرست طی کرده‌اند،

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

ضروری و اجتناب‌ناپذیر به‌نظر می‌رسد. این موضوع از الزامات بنیادین این مقاله است. در زمان تدوین سند چشم‌انداز کشور، سازمان مدیریت و برخی نهادهای دیگر چند گزارش و مقاله‌ی آماری تحلیلی از کشورهای هم‌رده منتشر کردند که در آن‌ها، بیشتر به نظام کلان توسعه و بیانیه‌ی چشم‌انداز کشورها توجه شده است. در ادبیات حوزه‌ی نظام برنامه‌ریزی فضایی کشور، بیشتر بررسی‌ها به ممالک راقیه مربوط بوده و بنابراین، این بحث از اهمیت و اولویت خاصی برخوردار است.

شناخت و ارزیابی «نظام برنامه‌ریزی فضایی» کشورها بدون شناخت «نظام برنامه‌ریزی و توسعه‌ی آن‌ها» به سرانجام مقصود نمی‌رسد. ازاین‌رو برای قیاس وضعیت برنامه‌ریزی فضایی ایران (با هدف زمینه‌سازی برای کاربست تجارب سایر کشورهای همگن) با سایر کشورهای دنیا، ابتدا تعیین و شناسایی کشورهای هدف و سپس شناخت برنامه‌ریزی ملی آن کشورها لازم است. در مطالعه‌ی تجارب کشورهای جهان در این مقاله، براساس مفهوم ساده‌ی اقتصاد سیاسی (فضا پدیده‌ای قابل‌تولید و دارای ماهیت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است)، عامدانه از تجارب کشورهای پیشرفته و توسعه‌یافته‌ی صنعتی استفاده نکردیم و بیشتر بر «کشورهای درحال‌توسعه تمرکز کردیم که ازقضا اسلامی نیز هستند؛ زیرا براساس رویکرد اقتصاد سیاسی، کشورهای مشابه و یا قدری پیشرفته‌تر از ایران، به‌مراتب بهتر می‌توانند راهبردهای توسعه‌ی سرزمینی‌شان را در اختیار بگذارند. باتوجه به ماهیت تطبیقی ارزیابی کشورها با یکدیگر، در این مقاله باید در چارچوب مبانی ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی، مؤلفه‌های مناسب دارای قابلیت قیاس با هم را تبیین کنیم.

۲- مبانی نظری

۲-۱- مفاهیم

در مبحث ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی کشورهای مسلمان پیشرو، باتوجه به تأکید ما در این مقاله بر ارزیابی تطبیقی به‌عنوان روشی برای مقایسه‌ی نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی، در بخش مفاهیم، به بیان تعریف مختصری از نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی و شریعت در برنامه‌ریزی اکتفا کردیم؛ ولی در بخش چارچوب نظری، با تفصیل بیشتری ارزیابی تطبیقی این دو نظام را انجام دادیم.

الف. نظام برنامه‌ریزی

فیروز توفیق در کتاب *برنامه‌ریزی در ایران و چشم‌انداز آینده‌ی آن*، به‌نقل از متفکر معروف راسل اکاف در سال ۱۹۷۰، متعارف‌ترین و نزدیک‌ترین تعریف از برنامه‌ریزی را که برای

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

کشورهای درحال‌توسعه کاربرد دارد، به شرح زیر نقل کرده است: «برنامه‌ریزی تصور آینده‌ی دلخواه و راه‌های عملی دست یافتن به آن است» (توفیق، ۱۳۹۱: ۵۱).

ب. برنامه‌ریزی فضایی

بحث‌های فراوانی درمورد تعریف واژه‌ی برنامه‌ریزی فضایی وجود دارد؛ اما یکی از مهم‌ترین و دربرگیرنده‌ترین آن‌ها تعریف فالودی است. پتسی هلی به‌نقل از فالودی معتقد است که این واژه میان زبان‌های اروپایی به‌درستی ترجمه نشده است (Healy, 2004: 46). وی علاوه‌بر تأکید بر نظر فالودی، بیان می‌کند که درک من از برنامه‌ریزی فضایی به تلاش‌های به‌هم‌پیوسته‌ی خودآگاهانه برای بازتصورسازی یک شهر، منطقه‌ی شهری و یا منطقه‌ای گسترده و درنتیجه به اولویت‌های سرمایه‌گذاری منطقه، اقدامات حفاظتی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های استراتژیک و اصول مرتبط با مقررات کاربرد زمین است.

درمجموع، می‌توانیم برنامه‌ریزی فضایی را گونه‌ای از برنامه‌ریزی بدانیم که به تنظیم روابط بین انسان و فعالیت‌هایش در پهنه‌ی سرزمین و در مقیاس‌های سلسله‌مراتبی مختلف به‌طور هماهنگ و یکپارچه منجر می‌شود.

ج. شریعت و برنامه‌ریزی

آموزه‌های شریعت اسلام، صرفاً به ابعاد فردی و شخصی ناظر نیست. اسلام دینی اجتماعی است (Safee et-al, 2016: 218 &) و به‌تبع آن، با برنامه‌ریزی پیوند خورده است که کاری جامعه‌گانی[1] (Alexander, 1981: 137) است. این آموزه‌ها گونه‌ای از سازماندهی جامعه و نهادهایش هستند و افراد را درون این بافتار نهادی و اجتماعی هدایت می‌کنند. اصل اسلامی امت دربرابر زیاده‌خواهی‌های فردی و حتی ورای اخلاق صرفاً فردی و معنوی قرار دارد و به‌نوعی اخلاق اجتماعی قائل است (Safee et-al, 2016: 218 &). در پرتو این نظام، برنامه‌ریزی (فضایی) نیز که دغدغه‌ی اصلی‌اش حفظ منافع عمومی در استفاده از فضاست، بدون درنظر داشتن شریعت تحلیل نمی‌شود.

در تبیین برنامه‌ریزی، به‌ویژه زمانی که به کشورهای با نظام ایدئولوژی خاص محدود می‌شود، می‌توانیم از نظر حافظنیا و همکارانش بهره بجوییم. «تصمیم‌گیری (در نظام برنامه‌ریزی فضایی) برخاسته از ایدئولوژی‌های مسلط و ویژگی‌های فضای جغرافیایی مشخص است که به‌منظور نظارت و اداره‌ی بهینه و متوازن فضا در مقیاس‌های گوناگون، از سطح ملی تا جهانی و توسط بازیگران مختلف از سطح ملی تا بین‌المللی، اعمال می‌شود» (حافظنیا و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۲).

---

1. Societeal

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

د. ارزیابی تطبیقی

هرچند «تطبیق» در لغت معانی زیادی دارد، در زبان و ادبیات فارسی دارای معانی «برابر ساختن دو چیز با یکدیگر» (معین)، «با هم مطابق کردن»، «دو چیز را با یکدیگر برابر ساختن» (دهخدا)، «مقابله و مقایسه» (واژگان مترادف و متضاد)، «برابر سنج» (فرهنگ سره) و بسیاری معانی مشابه است و درنتیجه، نزد اندیشمندان فارسی‌زبان بسیار اهمیت دارد.

با این‌حال، واژه‌ی تطبیقی (Comparative) بیشتر به‌عنوان رویکردی عملی، کاربردی، به‌کار بردن برای هدف معین (دیکشنری عربی به فارسی) و اصولاً انجام عمل تطبیق بین دو چیز (مفهوم یا پدیده) مطرح است.

ارزیابی تطبیقی در مفهوم «به‌عنوان مطالعه‌ی اثرپذیری و اثرگذاری، به‌معنای بررسی روابط «مفاهیم» یا «پدیده‌ها» بین دو یا چند مکان/فضا و حتی دو یا چند کشور و نحوه‌ی اثرات آن بر یکدیگر (در اینجا، کشورها) است» (ولک وارت، ۱۳۷۳: ۴۱).

کنکاش در انواع علوم بین‌رشته‌ای ازجمله دانش برنامه‌ریزی فضایی، نشان می‌دهد که مطالعات تطبیقی ممکن است صور گوناگونی داشته باشند و برای مقاصدی چون توصیف، تحلیل، تبیین، نقد و ... پدیده‌ها، به‌کار روند. پاناگیوتیس، استاد دانشگاه آتن که در ارزیابی تطبیقی چارچوب‌های فکری و برنامه‌ریزی فضایی صاحب‌نظر است، در مقاله‌ی معتبر «تطبیق سیستم‌های برنامه‌ریزی فضایی و فرهنگ‌های برنامه‌ریزی در اروپا. نیاز به رویکرد چندگانه»، به‌صراحت گفته است که «روش تطبیقی نباید هنجاری باشد؛ بلکه باید توصیفی، توضیحی، تفسیری و هرمنوتیک باشد (Panagiotis, 2012:1).

۲-۲- چارچوب نظری پژوهش

۲-۲-۱- نظام برنامه‌ریزی و مطالعات تطبیقی

برنامه‌ریزی موضوع جذابی برای مطالعات تطبیقی است. وظیفه‌ی مطالعات تطبیقی جست‌وجو و بررسی نظام‌مند تفاوت‌ها و تشابه‌ها است. در موضوع ویژه‌ی برنامه‌ریزی، هدف از مطالعات تطبیقی این است که برنامه‌ریزان یک کشور کارهای دیگر کشورها را به‌طور نادرست تفسیر نکنند؛ به این صورت که متوجه این موضوع نشوند که چه میزان از این تفاوت‌ها از مفروضات سیاسی، اجتماعی و نهادی پشت اعمال برنامه‌ریزانه برآمده است و صرفاً به تقلید شکلی روش‌ها و فرآیندهای برنامه‌ریزی در کشورهای پیشروتر اکتفا کنند (McCallum, 1975: 157-158).

مطالعه‌ی تطبیقی سیستماتیک درزمینه‌ی نظام‌های برنامه‌ریزی که در کتاب *انعطاف‌پذیری و الزام در برنامه‌ریزی: مطالعه‌ی تطبیقی برنامه‌ریزی محلی و توسعه در هلند و انگلستان* انجام

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

شده، نمونه‌ای از این رویکرد در عرصه‌ی بین‌المللی است (David & et al, 1983). این کتاب درباره‌ی شیوه‌هایی است که دو کشور اروپایی غربی با آن‌ها می‌کوشند با تقاضاهای درحال تغییر توسعه‌ی شهری مواجه شوند. به‌صورت ویژه این کتاب روی تفاوت‌های موجود در رویکردهای نظام برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای انگلیسی و هلندی تمرکز می‌کند (Ibid).

در علوم برنامه‌ریزی و به‌ویژه علم برنامه‌ریزی فضایی/مکانی، تطبیق و ارزیابی تطبیقی به هر صورت که تعریف شده باشد، ترتیباتی از قیاس، تحلیل محتوای گزاره‌های توسعه و برنامه‌ریزی (مفاهیم) و سرزمین‌ها و مکان‌ها (پدیده‌ها) را به‌دنبال دارد.

مقایسه‌ی مفاهیم با هم یا پدیده‌ها با هم و یا مفاهیم با پدیده‌ها که امری کاملاً تطبیقی است، قلب و جوهره‌ی فرآیند هر پژوهش و مدل مفهومی آن را معرفی می‌کند. در این مقاله، مقایسه‌ی پدیده‌ها و مفاهیم انجام می‌شود. شکل ۱ قیاس میان مفهوم‌ها و پدیده‌های موردنظر در این پژوهش را نشان می‌دهد.

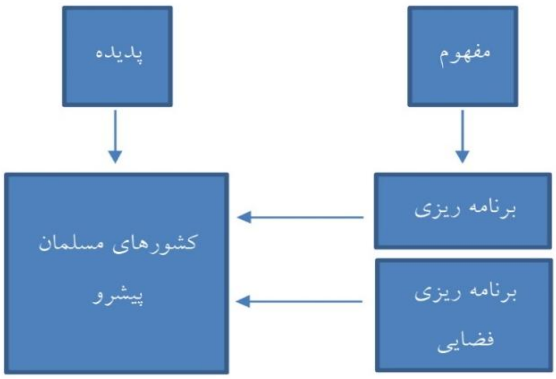

شکل ۱: قیاس میان مفهوم و پدیده‌ی موردنظر پژوهش

باتوجه به سبقه‌ی فرهنگی و دینی کشورهای موردبررسی، رویکرد بینشی (شریعت) به برنامه‌ریزی را می‌توانیم مطابق آنچه امروزه در ادبیات برنامه‌ریزی فضایی ازنوع اروپایی به‌عنوان «فرهنگ برنامه‌ریزی» مطرح است، هم‌جنس بدانیم. توجه به شرایط خاص کشورها و زمینه‌های متنوع و مختلف نگرش به انسان و توسعه و تأثیر ارزش‌ها و نگرش‌ها به برنامه‌ریزی در آن‌ها، بخشی از فرهنگ برنامه‌ریزی پیش‌گفته‌ی نظریه‌پردازان اروپایی درمورد بررسی تطبیقی در حوزه‌ی برنامه‌ریزی فضایی است.

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

دست‌کم پاناگیوتیس (۲۰۱۲) و Mario Reimer & Hans H. Blotevogel " (۲۰۱۲) در مقالاتشان و Cullingworth & nadin (۲۰۰۶) در کتابش، به این موضوع اشاره کرده‌اند و علاوه‌بر قوانین، ساختارها و نهادها، فرهنگ برنامه‌ریزی را به‌عنوان مؤلفه‌ای بنیادین در برنامه‌ریزی فضایی تطبیقی بین‌الملل تصریح نموده‌اند.

۲-۳- تدوین چارچوب مفهومی ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی

برای تدوین چارچوب مفهومی موردنظر، ابتدا رویکردهای برخورد با موضوع ارزیابی تطبیقی نظام‌های برنامه‌ریزی فضایی را بررسی می‌کنیم و باتوجه به خاستگاه غیربومی این رویکردها، در جهت تکمیل آن، رویکرد ارزیابی تطبیقی برنامه‌ریزی فضایی را در بستر امروزین، شرایط تاریخی توسعه و فرهنگ برنامه‌ریزی حاکم بر کشورهای روبه‌توسعه و مسلمان، تدوین می‌نماییم.

۲-۳-۱-پیشینه‌ی ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و تعیین مؤلفه‌های تطبیق قیاسی

برای درک اینکه تاکنون چه صاحب‌نظرانی چه مؤلفه‌هایی را به‌منظور ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی پیشنهاد کرده و به کار برده‌اند، ارائه‌ی الگوی پیشنهادی بسیار اهمیت دارد. در این مقوله، نظرات سه دسته از صاحب‌نظران را بیان می‌کنیم و ماهیت و جوهره‌ی این‌گونه تطبیق را شناسایی می‌کنیم تا در مدل پیشنهادی به حداکثر تشابهات و افتراقات توجه شود. توجه به این نکته الزامی است که مؤلفه‌های موردنظر صاحب‌نظران در بستر و زمینه‌ی فرهنگی جوامع خودشان تعیین شده‌اند؛ هرچند ماهیت موضوع یکسان است.

الف. بری کالینگورث و وینست نادین

این پژوهشگران در کتاب برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در بریتانیا، مقایسه‌ای میان نظام‌های برنامه‌ریزی در آمریکا، بریتانیا و برخی کشورهای اروپایی انجام می‌دهند. آن‌ها سه مؤلفه‌ی اصلی زیر را به‌عنوان مؤلفه‌ها/معیارهای کلیدی برای مقایسه‌ی تطبیقی معرفی می‌کنند:

۱. چارچوب حقوقی و قانونی که نظام برنامه‌ریزی در آن عمل می‌کند؛
۲. درجه‌ی اختیار سیستم برنامه‌ریزی؛
۳. اهمیت تاریخ و فرهنگ.

کالینگورث و نادین در بررسی نظام برنامه‌ریزی در بریتانیا، چارچوب حقوقی نظام‌های برنامه‌ریزی، شامل قوانین و مقررات برنامه‌ریزی و تحولات آن‌ها را در بستر زمان به‌دقت بررسی می‌کنند. مقصود آن‌ها از تصمیمات گرفته‌شده در نظام برنامه‌ریزی به‌عنوان یک معیار،

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

بیشتر سیاست‌های دولت‌ها در برنامه‌ریزی و برنامه‌ها و طرح‌های توسعه است. معیـار سوم آن‌ها برای مقایسه و بررسی نظام‌های برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، سنت‌های برنامه‌ریزی است که بیشـتر در روندهای حکومتی تاریخ هر کشور ریشـه دارد و نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی در چه سطوحی و توسـط چـه بخش‌هایی از حکومت انجام می‌شد (Cullingworth & nadin, 2006: 9).

ب. استفان گالبریث

گالبریث در مقاله‌ای با عنوان «سیستم برنامه‌ریزی تطبیقی» اطلاعات سیستم برنامه‌ریزی کشورهای سه‌گانه‌ی آلمان، سویس و ایرلند شمالی را در پنج مؤلفه‌ی زیر مقایسه کرده است:

۱. سازمان/بدنه‌های اجرایی؛
۲. برنامه‌ریزی توسعه؛
۳. کنترل توسعه؛
۴. سازکار فرجام‌خواهی؛
۵. اثربخشی (Galbraith, 2007: 1).

ج. آرنولد ویتیک

این پژوهشگر در کتاب *دایره‌المعارف برنامه‌ریزی شهری*، برای معرفی نظام‌های برنامه‌ریزی شـهری و منطقه‌ای کشورهای مختلف، هر نظام را به سه بخش «مدیریت و قانون‌گذاری»، «برنامه‌های توسعه» و «نظام مدیریت/تشـکیلات اجرایـی» دسته‌بندی می‌کند. وی هریک از این بخش‌های سه‌گانه را بـرای شناسـایی طرح‌های توسعه‌ی نظام‌های برنامه‌ریزی به‌کار برده است (شکل ۲).

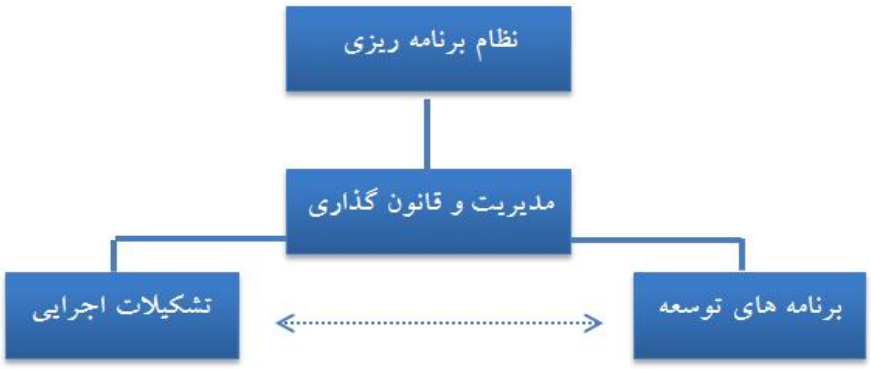

شکل ۲: ارکان نظام شهرسازی [برنامه‌ریزی] ازدیدگاه آرنولد ویتیک(زرین‌پناه، ۱۳۸۹: ۹)

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

۲-۳-۲- رویکرد پیشنهادی ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی

باتوجه به نتایج مستخرج از پژوهش‌های مرتبط با ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی در حوزه‌ی برنامه‌ریزی و دانش‌های وابسته، به‌ویژه برنامه‌ریزی فضایی، تطبیق و مطالعات تطبیقی را می‌توان به روش‌ها و زمینه‌های موضوعی کاربردی در تحلیل تطبیقی تصویر کرد که عمدتاً ماهیتی قیاسی دارند.

پدیده‌ها و مفاهیم در این فرآیند ممکن است بر روش‌های تحلیل تطبیقی ازنوع قیاس‌های زمانی، مفهومی، روش‌شناسی، موضوعی، مصداقی، مکانی و نهایتاً فضایی مبتنی باشند. تطبیق یا قیاس فضایی خود حیطه‌ی گسترده و زمینه‌های موضوعی مؤثری چون کالبدی، مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را دربرمی‌گیرد. قیاس، قلب کار پژوهش تحلیلی کیفی و کمی است و لذا ارزیابی تطبیقی قیاسی ممکن است عمودی (سلسله‌مراتبی) و افقی (هم‌ارز) باشد. ارزیابی نظام برنامه‌ریزی کلان و نظام برنامه‌ریزی فضایی از نوع ارزیابی‌های افقی و هم‌ارز محسوب می‌شود. تجزیه و تحلیل شباهت‌ها و تفاوت‌ها و نیز نگرش‌های حاکم بر پدیده‌ها (شهرها، مناطق، کشورها و ...)، تصمیمات، سیاست‌گذاری و عمل مربوط به این پدیده‌ها در این واژگان مستتر هستند.

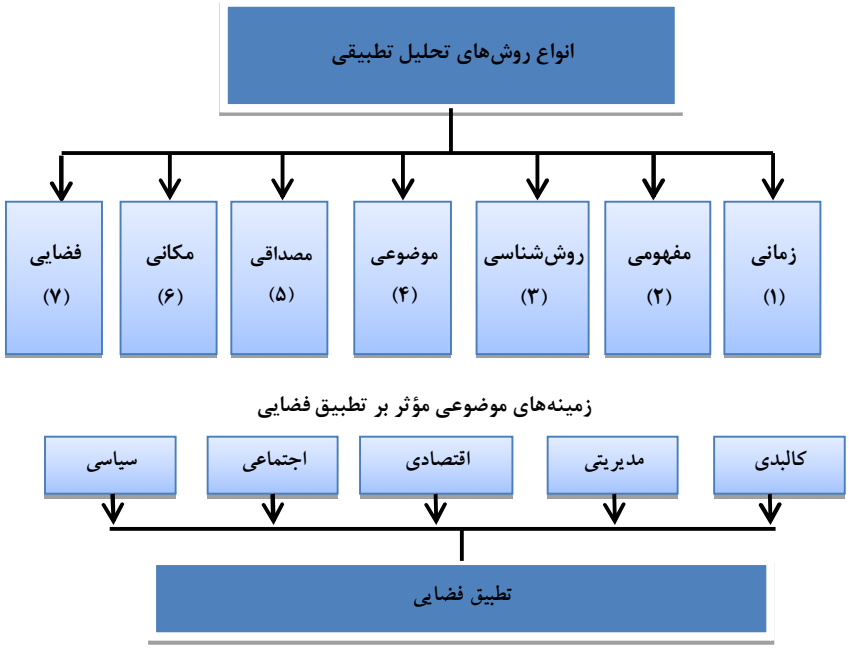

شکل ۳: ر وش‌های تحلیل تطبیق و زمینه‌های موضوعی مؤثر در تطبیق فضایی

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

در این مقاله، باتوجه به موضوع موردبررسی، مؤلفه‌های ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی فضایی متناسب با ویژگی‌ها، شرایط و زمینه‌های فرهنگی و اسنادی متناظر کشورهای هدف را تدوین کردیم. تناظر مؤلفه‌های به‌کاررفته را برای تطبیق نظامات دوگانه با شماره‌های همسان مشخص نمودیم (شکل ۵).

نکته‌ی بسیار مهم در این مقوله تغییر زاویه‌ی نگرش به موضوع از نگاهی عام و صلب به رویکردی کاربردی است. نکته‌ی اصلی در این مقوله ماهیت ابعاد مؤلفه‌ها در هردو نظام پیش‌گفته است که قابلیت دسته‌بندی به دو دسته‌ی «ابعاد محتوایی» و «ابعاد رویه‌ای» را دارد و تاکنون کمتر به آن‌ها در حوزه‌ی ادبیات تطبیقی در دانش برنامه‌ریزی توجه شده است. بنابراین، در مدل مفهومی پیشنهادی (شکل ۶)، مؤلفه‌های ارزیابی موردنظر در دو بعد مذکور صورت‌بندی می‌شوند.

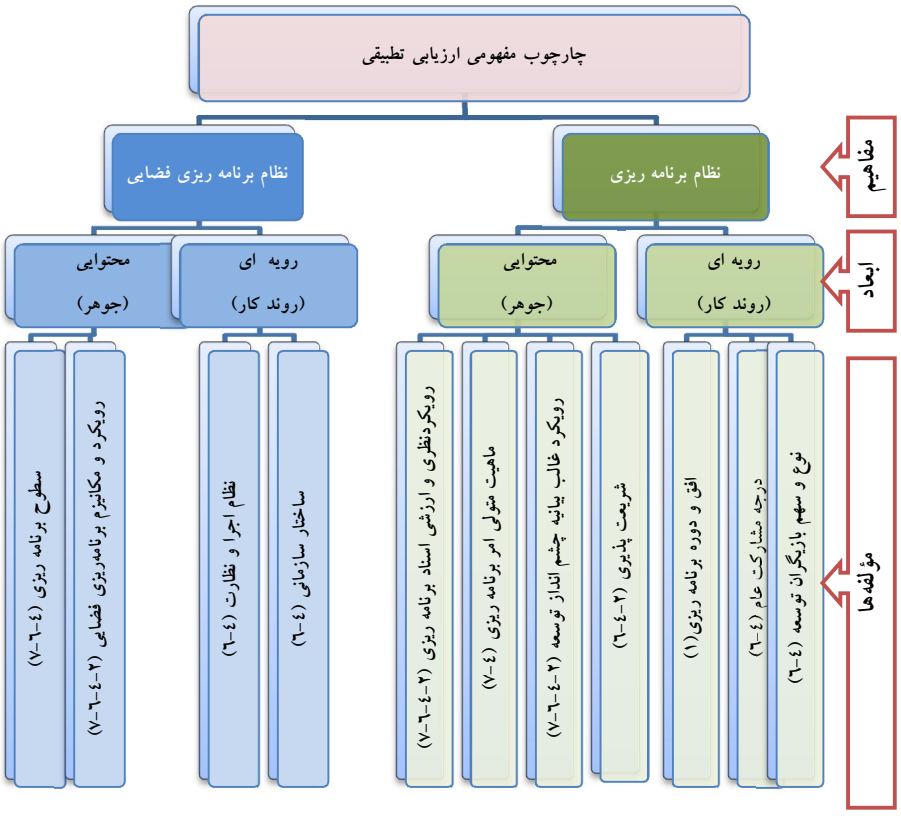

شکل ۴: مؤلفه‌های ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی کشورهای هدف

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

۲-۳-۲-۱- نظام برنامه‌ریزی

هفت مؤلفه برای ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی کشورهای هدف در دو بعد «محتوایی» **و** «روند کاری» به شرح زیر تدوین و بررسی شده‌اند:

الف. ابعاد محتوایی: منظور مؤلفه‌هایی هستند که وجه غالبشان بعد محتوایی/جوهری و ماهیتی دارد و عبارت‌اند از:

۱. رویکرد نظری و ارزشی اسناد برنامه‌ریزی: رویکرد اسناد برنامه‌ریزی نشان از نگاه کلی اسناد برنامه‌ریزی کشورها به نظریه، نحوه‌ی نگرش و شیوه‌ی عمل دارد که هسته‌ی مرکزی و جوهر اصلی حوزه‌ی برنامه‌ریزی کشورها است. در این مؤلفه، رویکرد غالب وضعیت برنامه‌ریزی و جهت‌گیری کلان کشورهای هدف، تلخیص و قیاس شده است.

۲. رویکرد غالب بیانیه چشم‌انداز توسعه: امروزه اغلب کشورها بیانه‌ی چشم‌انداز دارند که به‌صورت کلان بر وضعیت بینشی و اجرایی نظام برنامه‌ریزی آن‌ها تأثیر می‌گذارد؛ ازاین‌رو، رویکرد کلان چشم‌اندازهای توسعه‌ی هریک از آن‌ها به‌عنوان مؤلفه‌ی بنیادی مؤثر بررسی و قیاس می‌شود.

۳. ماهیت متولی امر برنامه‌ریزی: سازمان و نهاد متولی برنامه‌ریزی کشورها امروزه غالباً چهار رویکرد اقتصادی، برنامه‌ریزانه، بخشی و ترکیبی را به تنهایی یا توأمان دارند. اگر رویکرد کلان متولیان امر به رویکرد اجرایی پشتیبان توسعه همه‌جانبه و با آن همسو نباشد، مطمئناً تحقق‌پذیری آن‌ها را به حداقل می‌رساند؛ ازاین‌رو، در این مؤلفه، وضعیت برنامه‌ریزی کشورهای هدف ازمنظر ماهیت متولیان اصلی اجرای برنامه‌ها و طرح‌های توسعه بررسی می‌شود.

۴. شریعت‌پذیری: بر نقش شریعت به‌عنوان ماهیت فرهنگ برنامه‌ریزی ملل و در اینجا مسلمان بودن کشورها، به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های محتوایی این مقاله تأکید شده است. بررسی اهمیت نقش شریعت در نظام برنامه‌ریزی، مدیریت و اجرای هریک از کشورها اهمیت ویژه‌ای دارد. موضوع دخالت شریعت در کار برنامه‌ریزی و اجرا در دو محور «گفتمانی» و «اجرایی» قابل‌ردیابی است.

ب. ابعاد رویه‌ای: منظور مؤلفه‌هایی هستند که وجه غالبشان بعد رویه‌ای/روند کاری دارد و عبارت‌اند از:

۱. افق و دوره‌ی برنامه‌ریزی: افق برنامه ریزی به دوره و زمان بهره‌برداری از برنامه اطلاق می‌شود. از جنبه‌ی افق زمانی، آن‌ها به برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت (برنامه‌ریزی عملیاتی و تاکتیکی)، برنامه‌ریزی میان‌مدت و برنامه‌ریزی بلندمدت دسته‌بندی می‌شوند.

۲. درجه‌ی مشارکت عام: یکی از الزامات تحقق‌پذیری برنامه‌ها، میزان حضور مردم، بخش خصوصی و نهادهای عمومی در فرآیند اجرای برنامه‌های توسعه‌ی ملی- منطقه‌ای- شهری (اعم از

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

برنامه‌ها و طرح‌های بخشی و فضایی آن‌ها) است. شناسایی شدت مشارکت به‌عنوان یک مؤلفه در حوزه‌ی ارزیابی نظام برنامه‌ریزی کشورهای هدف، ضامن تداوم و بقای توسعه‌ی آن‌ها است.

۳. نوع و سهم بازیگران توسعه: در فرآیند تهیه و اجرای برنامه و طرح‌های توسعه، بخش‌های متعددی ازجمله عمومی، خصوصی، دولتی و تعاونی مشارکت دارند و بخشی از نظام برنامه‌ریزی آن کشور را شکل می‌دهند. برخی از کشورها به بخش دولتی و محول کردن امور به آن و برخی دیگر به تقویت نقش بخش خصوصی و محول کردن برخی امور دولتی به بخش خصوصی گرایش دارند. وضعیت برنامه‌ریزی کشورهای هدف ازمنظر نقش هریک از بخش‌های دولتی، خصوصی، عمومی و ... ، در نظام برنامه‌ریزی به‌عنوان یک مؤلفه‌ی پیش‌برنده بررسی می‌شود.

۲-۳-۲-۲- نظام برنامه‌ریزی فضایی

چهار مؤلفه برای ارزیابی تطبیقی نظام برنامه‌ریزی فضایی کشورهای هدف در دو بعد محتوایی و روند کاری به شرح زیر تدوین و بررسی شده‌اند:

الف. ابعاد محتوایی: منظور مؤلفه‌هایی هستند که وجه غالبشان بعد محتوایی/جوهری و ماهیتی دارند و عبارت‌اند از:

۱. رویکرد و مکانیزم برنامه‌ریزی فضایی: نگرش‌های مختلفی در تهیه‌ی برنامه‌ها و طرح‌های توسعه نقش دارند که ماهیت اصلی آن را شکل می‌دهند. در گذشته، عمدتاً ماهیت برنامه‌ریزی فضایی براساس نگرش سنتی و جامع بوده است؛ ولی امروزه، به‌دلیل ناکامی‌های مختلف این نگرش، نگرش‌های راهبردی، ساختاری و توأمان این دو، ماهیت اصلی برنامه‌ریزی فضایی را شکل داده‌اند. بنابراین، بررسی ماهیت برنامه‌ریزی فضایی هریک از کشورها، وضعیت گذار نظام برنامه‌ریزی فضایی آن کشور را به رویکردهای نوین نشان می‌دهد.

۲. سطوح برنامه‌ریزی فضایی: در نظام برنامه‌ریزی فضایی، سطوح کارکردی مختلفی وجود دارد که هریک از آن‌ها باید درراستای اهداف کلان سطح بالاتر خود حرکت و از سطح پایین‌تر خود حمایت کند. اگر در این سلسله‌مراتب خلائی وجود داشته باشد، علاوه‌بر اینکه تحقق‌پذیری طرح‌ها را پایین می‌آورد، سبب خلأ توسعه‌ی سرزمینی در قلمروهای مرتبط با آن سطح می‌شود. بنابراین، توجه به آن‌ها در ارزیابی تطبیقی قلمروها و سلسله‌مراتب، اجتناب‌ناپذیر است. ازاین‌رو، در این بخش، وضعیت برنامه‌ریزی کشورهای هدف را ازمنظر نقش و سطوح مختلف برنامه‌ریزی (محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای، ملی و ...) در نظام برنامه‌ریزی، بررسی می‌شود.

ب. ابعاد رویه‌ای: منظور مؤلفه‌هایی هستند که وجه غالبشان از بعد روند کاری پشتیبانی می‌کند و عبارت‌اند از:

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

۱. ساختار سازمانی: مقایسه‌ی ساختار سازمانی در نظام برنامه‌ریزی فضایی هریک از کشورها وضعیت سلسله‌مراتب بوروکراتیک ساختار برنامه‌ریزی آن کشور را نشان می‌دهد که پشتیبان شکل‌گیری ساختار سازمانی توسعه‌ی فضایی است. وضعیت‌های بالا به پایین (غیر دموکراتیک)، پایین با بالا (دموکراتیک) و توأمان مورد انتظار است.

۲. نظام اجرا و نظارت: مقایسه‌ی نظام اجرا و نظارت در نظام برنامه‌ریزی فضایی هریک از کشورها به‌طور کلی تمایز کشورها در اهمیت‌دهی به نهادها و سازمان‌های نظارتی و اجرایی در سطوح مختلف برنامه‌ریزی را نشان می‌دهد که عامل اصلی انعطاف‌پذیری و انطباق‌پذیری طرح‌ها و برنامه‌های توسعه به تغییر شرایط مختلف طی گذر زمان است. بنابراین، در این مؤلفه، شدت و ضعف وضعیت نظام اجرایی و نظارتی کشورهای هدف در نظام برنامه‌ریزی فضایی بررسی می‌شود.

۳- مطالعه‌ی موردی

۳-۱- معیارهای انتخاب کشورهای هدف برای قیاس

«بلوک‌های» متفاوتی برای ارزیابی وضعیت برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی آن‌ها و قیاس با کشور ایران، قابل صورت‌بندی هستند. در این مقاله، بلوک کشورهای مسلمان پیشرو و نسبتاً همگن را برای این بررسی انتخاب کردیم و فرض را بر این اصل مسلم قرار دادیم که توسعه و به‌تبع آن، توسعه‌ی فضایی امری تدریجی، مرحله‌ای و تقریباً پلکانی است و قرابت‌های فرهنگی (ازجمله ایدئولوژیک)- اجتماعی، اقتصادی و حتی منطقه‌ای- مکانی در این فرآیند پیچیده نقش اساسی دارند. مهم‌ترین معیارهای به‌کاررفته در این انتخاب عبارت‌اند از:

- درحال‌توسعه بودن این کشورها؛
- وضعیت نسبتاً مشابه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آن‌ها با کشور ایران (همگنی نسبی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی)؛
- اندازه‌ی مساحت، جمعیت و تنوع سرزمینی؛
- متکی بودن کشورها بر منابع طبیعی؛
- مسلمان بودن آن‌ها.

براساس معیارهای پنج‌گانه‌ی بالا، چهار کشور عربستان، مصر، ترکیه و مالزی را درنظر گرفتیم. این بخش در سه گام مطالعاتی (۱. شناسایی نظام برنامه‌ریزی کلان؛ ۲. شناسایی ساختار نظام برنامه‌ریزی فضایی و ۳. قیاس تطبیقی این دو نظام) بین کشورهای هدف پیش‌گفته با کشور ایران پیگیری شده است.

شرح تفصیلی گام‌های بالا را در شکل ۵ ارائه کرده‌ایم. در این مقاله، کوشیدیم دو نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی کشورهای مسلمان پیشرو را بررسی کنیم.

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

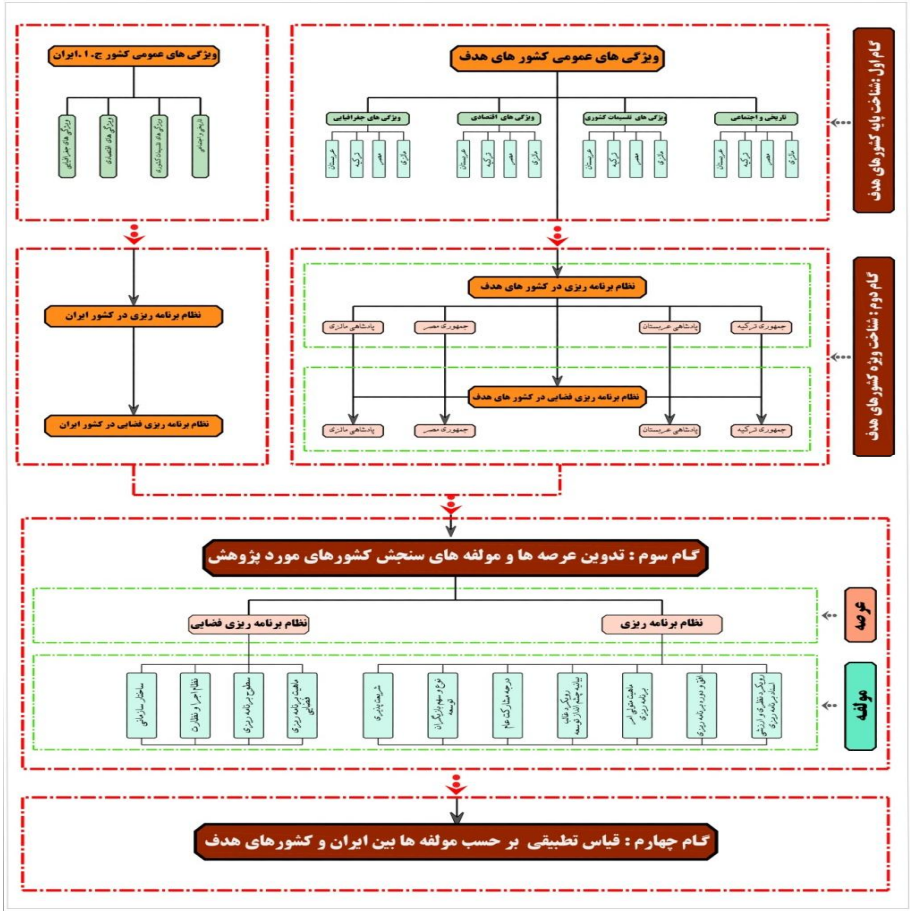

شکل ۵: فرآیند برنامه‌ریزی، قیاس و سنجش نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی کشورهای درحال‌توسعه

۳-۲- بررسی وضعیت و تجارب کشورهای هدف

در این بخش، ویژگی‌ها و تجارب کشورهای نسبتاً توسعه‌یافته را که عرب مسلمان و غیرعرب مسلمان هستند، با کشور ایران به‌اختصار بررسی می‌کنیم. کشورهای عرب مسلمان شامل عربستان سعودی و مصر و کشورهای غیرغرب مسلمان شامل ترکیه و مالزی است.

۳-۲-۱- کشورهای عرب مسلمان

کشورهای عرب مسلمان شامل عربستان و مصر است. در این بخش، وضعیت کشورها را در دو زمینه‌ی «شناخت پایه» (شامل وضعیت عمومی جغرافیایی اقتصادی، تقسیمات

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

قلمرویی) و «شناخت ویژه» در دو موضوع «نظام برنامه‌ریزی» و «نظام برنامه‌ریزی فضایی» بررسی می‌کنیم.

۳-۲-۱-۱- عربستان سعودی

الف. شناخت پایه

شناخت پایه درقالب شناخت ویژگی‌های عمومی کشور صورت می‌گیرد. ویژگی‌های عمومی شامل وضعیت عمومی و جغرافیایی، اقتصاد و تقسیمات کشوری است (جدول ۱).

جدول ۱: شناخت پایه‌ی عربستان سعودی

زمینه	ویژگی‌ها		توصیف
	معیار	شاخص	
شناخت پایه	وضعیت عمومی و جغرافیایی	موقعیت	دسترسی به آب‌های آزاد این امکان را برای این کشور به‌وجود آورده است که باوجود برخورداری از بیشترین مرز آبی درمیان کشورهای منطقه، از دو سوی آن برای حمل‌ونقل‌های دریایی و واردات و صادرات استفاده کند.
		آب‌وهوا	آب‌وهوای این سرزمین گرم و خشک است. تفاوت دمای شب و روز زیاد و بیشتر زمین‌های آن را بیابان‌های ماسه‌ای تشکیل می‌دهد.
	اقتصاد	اساس و بنیان اقتصاد	اقتصاد عربستان سعودی بر نفت و «ذخایر امنی» مبتنی است و به‌راحتی می‌تواند آن‌ها را به پول نقد تبدیل کند. عربستان سعودی از بزرگ‌ترین قطب‌های گردشگری دینی است. به‌دلیل واقع شدن کعبه در عربستان، بسیاری از مسلمانان جهان به این کشور سفر می‌کنند. صندوق ذخیره‌ی ۲/۵ تریلیون دلاری در اختیار این کشور است.
		نقش بخش خصوصی	به‌دلیل قیمت کم نفت، دولت هدف‌گذاری دو برابری در اقتصاد را به بخش خصوصی می‌سپرد.
		اشتغال	بیکاری ۱۱٫۸ درصدی در بخش‌های مختلف و حدود ۹ میلیون کارگر مهاجری که در عربستان سعودی مشغول به کار هستند، چالش جدی برای سازگار شدن اقلیت‌ها با جامعه به‌وجود آورده است.
	تقسیمات کشوری	طبقه‌بندی سلسله‌مراتب سکونتگاهی	کشور از ۱۳ استان تشکیل شده است و مهم‌ترین شهرهای کشور عربستان شامل ۴۱ منطقه‌ی شهری با جمعیت بیش از ۵۰هزار نفر هستند. عربستان سعودی سطوح مختلف اداری دارد که عبارت‌اند از: سطح اول (۱۳ نهاد): مناطق و یا استان‌ها سطح دوم (۱۱۸ نهاد): استان‌ها و اماناه پایتخت هر منطقه سطح سوم: مراکز

منبع: نگارندگان بر اساس : روحانی، حسن، ۱۳۸۸و http://www.cdsi.gov.sa/en/indicators/46 و http://www.statoids.com/ysa.html

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

ب. شناخت ویژه

در این بخش، کشورها را در دو زمینه‌ی شناخت نظام برنامه‌ریزی و شناخت نظام برنامه‌ریزی فضایی بررسی می‌کنیم.

۱. شناخت نظام برنامه‌ریزی

کشور عربستان درزمینه‌ی برنامه‌های کلان توسعه، بیانیه‌ی چشم‌انداز ۲۰۳۰ (قبلاً ۲۰۲۵) و برنامه‌های پنج‌ساله‌ی توسعه‌ی اقتصادی دارد که متولی آن، وزارت اقتصاد و برنامه‌ریزی است. ازاین‌رو، در این زمینه تصمیم‌سازی مدون و مداومی را دنبال می‌کند. مهم‌ترین تأکید بیانیه‌ی چشم‌انداز ۲۰۳۰ این کشور درزمینه‌ی رفاه و کامیابی مادی و کیفیت زندگی- مذهبی است. سه تم اصلی این سند شامل جامعه‌ی پرجنب‌وجوش (شهرنشینی، فرهنگ و سرگرمی، ورزش، عمره، سایت‌های میراث یونسکو، امید به زندگی)، اقتصاد پررونق (اشتغال زنان در نیروی کار، رقابت بین‌المللی، صندوق سرمایه‌گذاری عمومی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، بخش خصوصی، صادرات غیرنفتی) و ملت بلندپرواز (درآمد غیرنفتی، اثربخشی دولت و دولت الکترونیک، پس‌انداز و درآمد خانوار، مشارکت غیرانتفاعی و داوطلبانه) است. (Saudi Vision 2030, 2016).

۲. شناخت نظام برنامه‌ریزی فضایی

شناخت نظام برنامه‌ریزی فضایی کشورها در چهار مؤلفه‌ی رویکرد و مکانیزم برنامه‌ریزی فضایی، سطوح برنامه‌ریزی فضایی، نظام اجرا و نظارت و ساختار سازمانی، بررسی می‌شود.

شرح وضعیت این کشور در معیار «فرآیند برنامه‌ریزی» نشان می‌دهد که به‌دلیل ایجاد نهادهای مختلف برنامه‌ریزی و تعهد آن‌ها به اجرا، این فرآیند عمدتاً مبتنی‌بر اجرا، برای افزایش تحقق‌پذیری برنامه‌های توسعه‌ی فضایی صورت می‌پذیرد. در چنین شرایطی، وضعیت «نوع برنامه‌ریزی» باتوجه به تأکید عمده‌ی آن بر برنامه‌ریزی راهبردی در سطح ملی و محلی، گذاری از برنامه‌ریزی آمرانه به راهبردی را تجربه می‌کند. همچنین «ساختار سازمانی» عریض و طویل آن در دو دسته‌ی شهری و زیرساخت‌های منطقه‌ای فرآیندی سلسله‌مراتبی از بالا به پایین دارد که باتوجه به وضعیت محلی کردن برنامه‌ریزی، تأکید بر برنامه‌ریزی راهبردی و اجرایی کردن طرح، به اصلاح این روند به سطح پایین نیاز است. «ایجاد پروژه‌های خاص عمرانی (نظیر شهر ملک عبدالله و ...) نیز در سال‌های اخیر در نظام توسعه‌ی کالبدی کشور جایگاه تازه‌ای یافته است» (al Rushald, 2010: 10).

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

جدول ۲: نوع، متولی و مدت‌زمان برنامه‌ریزی فضایی در کشور عربستان سعودی(Zahid, 1996: 39)

مرحله‌ی برنامه‌ریزی	نوع برنامه‌ریزی	متولی امر برنامه‌ریزی		مدت	مدت‌زمان برای طرح/ راهبرد
		وزارت	بخش		
۱	طرح‌های آمرانه	داخله	معاون وزیر امور شهرداری	۱۹۶ ۸- ۱۹۵۸	۳۰-۲۰ سال
۲	طرح‌های جامع	داخله	معاون وزیر امور شهرداری	۱۹۷ ۵- ۱۹۶۸	۳۰-۲۰ سال
۳	طرح‌های جامع کل و طرح‌های نواحی عمل ویژه	امور روستایی و شهرداری	معاون وزیر برنامه‌ریزی شهری	۱۹۸ ۵- ۱۹۷۵	۵ سال
۴	راهبردهای سکونتگاهی محلی	امور روستایی و شهرداری	معاون وزیر برنامه‌ریزی شهری	۱۹۸ ۰- ۱۹۷۸	۳۰ سال
۵	راهبردهای فضایی ملی و مرز شهری	امور روستایی و شهرداری	معاون وزیر برنامه‌ریزی شهری	۱۹۹ ۲- ۱۹۸۵	۳۰ سال

همچنین ساختار اداری و روابط مسئولین مرکزی و برنامه‌ریزی محلی در این کشور در شکل ۶ مشخص است.

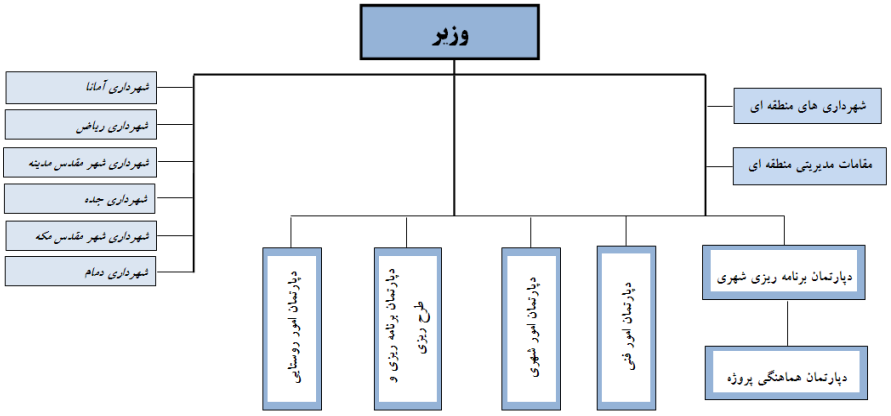

شکل ۶: روابط مسئولین مرکزی و برنامه‌ریزی محلی(72Zahid, 1996:)

برنامه‌ریزی فضایی در کشور عربستان در سه زمینه‌ی پروژه‌ها (Project)، محصول (Product) و فرآیند (Process) در مقیاس‌های مختلف سلسله‌مراتبی ملی، منطقه‌ای و شهری، کارکرد دارد (شکل ۷). همچنین، نوع برنامه‌ریزی فضایی در این کشور از برنامه‌ها و طرح‌های «آمرانه» شروع می‌شود، سپس به «طرح جامع و نواحی ویژه» و سرانجام به‌سمت «برنامه ریزی راهبردی» (هم در سطوح ملی و هم در سطوح محلی) پیش می‌رود (1996:39Zahid,).

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

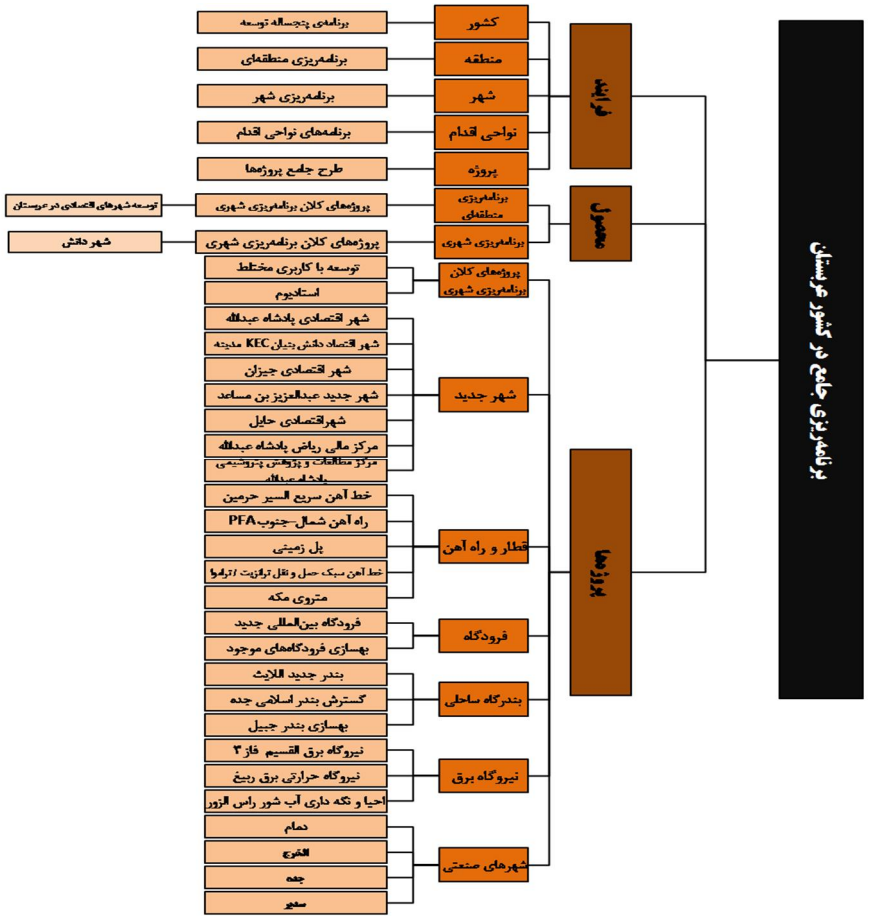

شکل ۷: فرآیند، محصول و پروژه در برنامه‌ریزی فضایی کشور عربستان (PPP)۱*

(Hamed Fayaz, 2012)

۳-۲-۱-۲ جمهوری عربی مصر

الف. شناخت پایه

شناخت پایه درقالب شناخت ویژگی‌های عمومی کشور به‌دست می‌آید. ویژگی‌های عمـومی شامل وضعیت عمومی و جغرافیایی، اقتصاد و تقسیمات کشوری است (جدول ۳).

* PPP: Process, Product, Project

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

جدول ۳: شناخت پایه‌ی کشور مصر (**سازمان توسعه‌ی تجارت ایران، ۱۳۸۷؛ https://fa. tradingeconomics. com/egypt/indicators؛ "Monthly Bulletin of Statistics "(Online". UN. Retrieved 2010-06-24**

زمینه	ویژگی‌ها		توصیف
	معیار	شاخص	
شناخت پایه	وضعیت عمومی و جغرافیایی	موقعیت	در شمال مصر دریای مدیترانه و در شرق آن دریای سرخ قرار دارد. از سمت جنوب با سودان و از سوی غرب با کشور لیبی همسایه است. در شرق و شمال شرقی این کشور شبه‌جزیره‌ی سینا قرار دارد که تا پیش از سده‌ی نوزدهم، در قسمتی به خاک مصر پیوسته بود.
		سیاسی و فرهنگی	یکی از مهم‌ترین کشورها در جهان عرب و خاورمیانه است. از چهره‌های شاخص علم و فرهنگ مصر احمد حسن زویل، برنده‌ی جایزه‌ی نوبل شیمی و نجیب محفوظ، برنده‌ی جایزه‌ی نوبل ادبیات، هستند. غالی، دبیر کل سازمان ملل متحد از ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۷ و محمد البرادعی، دبیر کل آژانس بین‌المللی اتمی، از این کشور هستند. همچنین، دانشگاه بزرگ الازهر، مرکز اصلی ادبیات عربی و علوم اسلامی اهل تسنن جهان، در این کشور قرار دارد.
		آب‌وهوا	کرانه‌های رود نیل تنها زمین‌های بارور مصر هستند که جمعیت متمرکزی در آن زندگی می‌کنند. بخش عمده‌ی این کشور از بیابان تشکیل شده و جمعیت پراکنده‌ای را در خود جای داده است.
	اقتصاد	اساس و بنیان اقتصاد	اقتصاد مصر به بخش‌های گردشگری، کشاورزی، صنعت و خدمات متکی است و هریک به نسبتی تقریباً مساوی در تولید داخلی این کشور سهم دارند. جهانگردی (در بخش خدمات) و ترانزیت ازطریق کانال سوئز مهم‌ترین منبع کسب درآمد ارزی کشور محسوب می‌شوند.
		اشتغال	در سال‌های اخیر، نرخ بیکاری کشور بین ۹. ۱۱ تا ۱۳ درصد بوده و حدود ۱۲ درصد نیروی کار در بخش گردشگری و شهرهای تفریحی ساحل دریای سرخ فعالیت می‌کنند. درمجموع، ۳۳ درصد کل جمعیت شاغل هستند.
	تقسیمات کشوری	طبقه‌بندی سلسله‌مراتب سکونتگاهی	حکومت‌های محلی به‌طور سنتی از قدرت محدودشده‌ی دولتی بسیار متمرکز (مرکزگرای) مصر رضایت دارند. درحال حاضر، در مصر ذیل حکومت مرکزی، ۲۷ استان وجود دارد. این استان‌ها به مناطق (regions) افراز شده‌اند. هریک از آن‌ها به زیربخش‌ها، شهرها یا روستاها تقسیم شده‌اند. در هر سطحی، یک ساختار حکمرانی وجود دارد که شوراهای نمایندگی و ارگان‌های اجرایی منصوب حکومت را با هم هماهنگ می‌کند که به‌ترتیب توسط استانداران، افسران مناطق و شهرداران رهبری می‌شوند. استانداران را رئیس‌جمهور منصوب می‌کند و درعوض آن‌ها مأموران اجرایی زیردست خود را منصوب می‌کند.

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

ب. شناخت ویژه

۱. شناخت نظام برنامه‌ریزی

کشور مصر ازنظر تهیه‌ی برنامه‌های توسعه دارای نظام برنامه‌ریزی مدون و مداوم است که طبق آن، برای برنامه‌ریزی‌های کلان توسعه‌ای خود، برنامه‌ی توسعه مصر را مطمح‌نظر قرار داده است. متولی امر برنامه‌ریزی در این کشور همچون کشور عربستان، نهادی با رویکرد اقتصادی است و این امر در اختیار وزارتخانه‌ای به نام برنامه‌ریزی در سطح کلان مدیریتی است. گفتنی است که چشم‌انداز این کشور دارای بیانیه‌ای با نگاه گفتمان فرهنگی است و عمده‌ی اهداف آن توسعه‌ی اقتصادی، رقابت‌پذیری، سرزندگی شهروندان و توسعه‌ی انسانی است (Egypt vision 2030, 2015).

۲. شناخت نظام برنامه‌ریزی فضایی

فلسفه‌ی نظام برنامه‌ریزی فضایی کشور مصر، باتوجه به بهره‌گیری استراتژی‌های نوین، بر فلسفه‌ی راهبرد توسعه‌ی شهری استوار است. پیشینه‌ی اصلی نظام برنامه‌ریزی فضایی نیز نشان‌دهنده‌ی استراتژی‌محور شدن آن است؛ به‌طوری که در گذشته عمدتاً بر نهاد استوار بوده و به‌دلیل تضاد بین نهادهای برنامه‌ریزی درجهت هماهنگی میان سازمان‌ها، نظام برنامه‌ریزی فضایی گذاری از نهاد به استراتژی را تجربه کرده است. «براساس قانون، چهار سطح اصلی موجود در برنامه‌ریزی فضایی مصر عبارت‌اند:

۱. برنامه‌ریزی فضایی ملی؛

۲. برنامه‌ریزی فضایی منطقه‌ای؛

۳. برنامه‌ریزی فضایی استانی؛

۴. برنامه‌ریزی فضایی محلی» (Hegazy, 2010: 128).

شکل ۸ سطوح اصلی برنامه‌ریزی فضایی و توسعه‌ی شهری مصر را نشان می‌دهد.

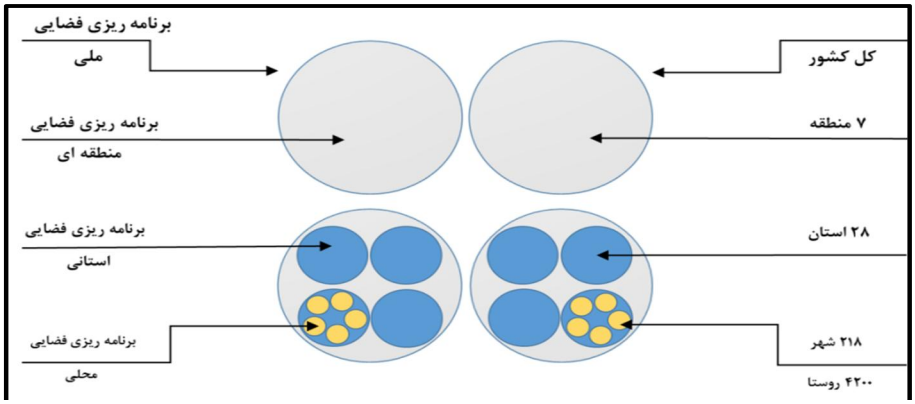

شکل ۸: سطوح اصلی برنامه‌ریزی فضایی و توسعه شهری در مصر(Hegazy, 2010: 128)

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

شکل ۹ سلسله‌مراتب برنامه‌های توسعه‌ی شهری مختلف در سطوح مختلف تصمیم‌گیری و شکل ۱۰ مقامات مسئول برنامه‌ریزی شهری و توسعه در مصر را در سطوح مختلف تصمیم‌گیری نشان می‌دهد.

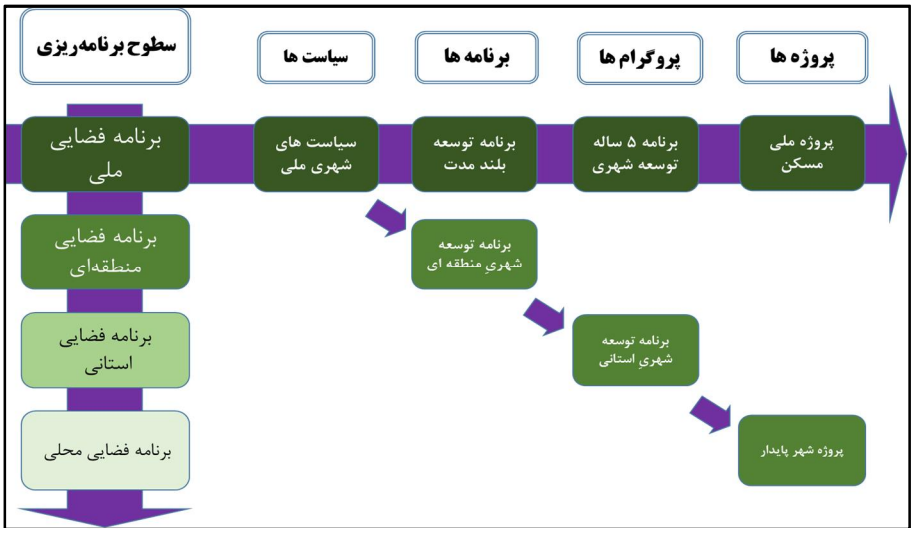

شکل ۹: سلسله‌مراتب برنامه‌های توسعه فضایی و شهری مصر(Hegazy, 2010: 131)

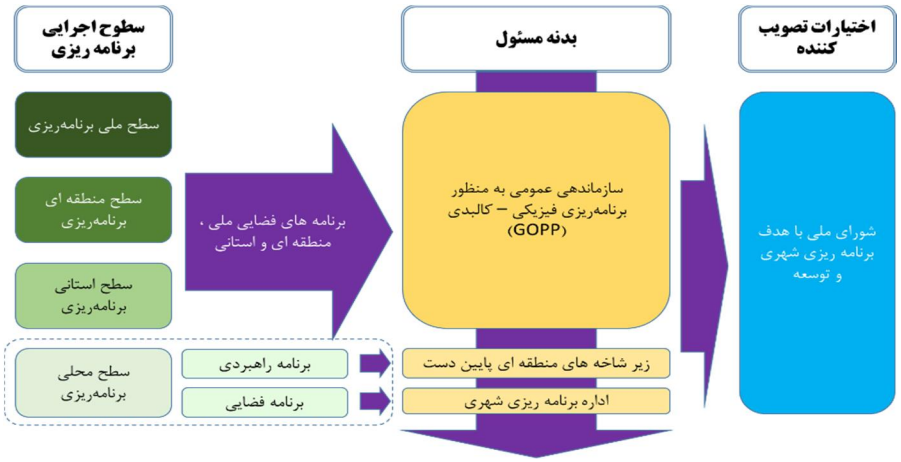

شکل ۱۰: مقامات مسئول برنامه‌ریزی شهری و توسعه در مصر(Hegazy, 2010: 133)

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

با ارزیابی فرآیند برنامه‌ریزی فضایی و توسعه‌ی شهری مصر روشن می‌شود که تهیه‌ی برنامه‌ها و طرح‌های فضایی در مصر از یک فرآیند برنامه‌ریزی نرمال پیروی می‌کند. مراحل کلی این فرآیند در جدول ۴ فهرست شده است. کل فرآیند در چهار گزارش رسمی خلاصه می‌شود که عبارت‌اند از: گزارش بررسی (ROS)، بیانیه‌ای درمورد مشاوره و مشارکت مردم (SCPP)، پیش‌نویس برنامه‌ی فضایی (DSP) و برنامه‌ی فضایی (SP).

جدول ۴: فرآیند برنامه‌ریزی برای برنامه‌ریزی فضایی(Hegazy, 2010: 136)

فرآیند برنامه‌ریزی رایج	فرآیند برنامه‌ریزی در مصر
مرحله‌ی ۱: تدوین اهداف	۱. آماده‌سازی مرجع TOR
مرحله‌ی ۲: بررسی و تجزیه و تحلیل	۲. بررسی و جمع‌آوری داده‌ها ۳. تجزیه و تحلیل، پروپوزال و ارزیابی
مرحله‌ی ۳: فرمولاسیون و تجزیه و تحلیل جایگزین	۴. آماده‌سازی گزارش بررسی (ROS) ۵. ملاحظه‌ی مشارکت مردم در گزارش بررسی ۶. آماده‌سازی پیش‌نویس طرح فضایی (DSP) ۷. ارسال پیش‌نویس طرح فضایی و بیانیه‌ی مشارکت و مشاوره مردم به NCUDP برای تأیید
مرحله‌ی ۴: تصمیم، اجرا و نظارت	۸. درنظر گرفتن اعتراضات عمومی به پیش‌نویس طرح فضایی ۹. تصمیم روی پیش‌نویس طرح فضایی ۱۰. موافقت در تصویب پیش‌نویس طرح فضایی ۱۱. انتشار موافقت در روزنامه‌ی دولتی ۱۲. اجرا و نظارت بر طرح فضایی

۳-۲-۲ کشورهای غیرعرب مسلمان

ترکیه و مالزی کشورهای غیرعرب مسلمان موردبررسی در این تحقیق هستند. در این بخش نیز وضعیت کشورها را در دو زمینه‌ی «شناخت پایه» (شامل وضعیت عمومی جغرافیایی اقتصادی، تقسیمات قلمرویی) و «شناخت ویژه» در دو موضوع نظام برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی فضایی بررسی می‌کنیم.

۳-۲-۲-۱ ترکیه

الف. شناخت پایه

شناخت پایه درقالب شناخت ویژگی‌های عمومی کشور به‌دست می‌آید. ویژگی‌های عمومی شامل وضعیت عمومی و جغرافیایی، اقتصاد و تقسیمات کشوری است (جدول ۵).

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

جدول ۵: شناخت پایه‌ی کشور ترکیه(صفرزاده، ۱۳۹۱؛ برادران شرکا، ۱۳۸۶؛ http://www. citypopulation. de/Turkey-RBC20)

زمینه	ویژگی‌ها		توصیف
	معیار	شاخص	
شناخت پایه	وضعیت عمومی و جغرافیایی	موقعیت	ترکیه از سه طرف به دریا راه دارد و دو همسایه‌ی اروپایی و شش همسایه‌ی آسیایی دارد. این کشور از طریق دو تنگه‌ی بسفر و داردانل به دریاهای آزاد مرتبط می‌شوند (سازمان توسعه‌ی تجارت، ۱۳۹۱).
		جمعیت	ترکیه حدود ۷۲ میلیون نفر جمعیت دارد که ۹۹/۸ آن مسلمان هستند. با اینکه حکومت ترکیه لائیک است، بسیاری از مردم هنوز به دین اسلام پایبند هستند.
	اقتصاد	اساس و بنیان اقتصاد	به‌طور کلی، چند بخش در اقتصاد ترکیه نقشی مهم را ایفا می‌کنند و باوجود محدود بودن منابع و ذخایر معدنی و طبیعی در سرزمین، نهایت بهره‌برداری از وضع موجود می‌شود. این بخش‌ها صنعت، کشاورزی، معدن و توریسم هستند.
		اساس و بنیان اقتصاد	• خدمات فنی و مهندسی: شرکت‌های ترک با تکیه‌بر تکنولوژی اروپایی و با وعده به تعهد خود موفق شده‌اند که هر پروژه را در موعد مقرر و حتی زودتر از آن تکمیل کنند.
		اشتغال	جمعیت شاغل ترکیه حدود ۲۶ میلیون نفر است. نرخ مشارکت نیروی کار این کشور بین ۵۰ تا ۵۱ درصد در سال ۲۰۱۵ متغیر بوده است. البته نرخ بیکاری در جوانان حدود ۱۶ درصد است.
	تقسیمات کشوری	طبقه‌بندی سلسله‌مراتب سکونتگاهی	ترکیه به شیوه‌ای سلسله‌مراتبی به بخش‌های فرعی زیر تقسیم می‌شود: - استان‌ها - مناطق (شهرستان) - Belde شهر - روستا - محله

ب. شناخت ویژه

۱. شناخت نظام برنامه‌ریزی

ازنظر برنامه‌های توسعه، این کشور سند چشم‌انداز توسعه‌ی ۲۰۲۳ و برنامه‌های پنج‌ساله‌ی توسعه دارد که نشان‌دهنده‌ی تصمیم‌سازی مداوم و مدون در ساختار کلان برنامه‌ریزی آن است. درارتباط با این برنامه‌ها، متولی امر سازمان دولتی برنامه‌ریزی است که با غلبه‌ی رویکرد برنامه‌ریزانه برای تهیه‌ی برنامه‌های درازمدت، میان‌مدت و نظارت بر اجرای برنامه‌ها اقدام می‌کند (برادران شرکا، ۱۳۸۷). همچنین، چشم‌انداز این کشور دارای نگاه غالب اقتصادی- اجتماعی همراه‌با اهداف چندگانه‌ی توسعه است که در طرح‌های این کشور دیده می‌شود (Turkey'S Strategic Vision 2023, 2015).

۲. شناخت نظام برنامه‌ریزی فضایی

فلسفه‌ی اصلی برنامه‌ریزی فضایی کشور ترکیه در سه جایگاه استراتژیک، جایگاه سیاسی- امنیتی و اقتصادی- تجاری بیان می‌شود که نشان‌دهنده‌ی فلسفه‌ی توازن جهانی چندوجهی است. همچنین، پیشینه‌ی این نظام نشان می‌دهد که این برنامه‌ریزی از مجموعه‌ای از استراتژی‌ها در یک اقتصاد

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

ملـی و دولتـی تشـکیل شـده اسـت (صـفرزاده، ۱۳۹۱؛ Ozturkfatmaplinn, 2010؛ Nihat Envar Ulger, 2014). در ترکیه، دوره‌ی توسعه‌ی برنامه‌ریزی در سه سطح ملـی، منطقـه‌ای و محلـی انجـام می‌شود. این‌ها الزاماً متوالی نیستند؛ اما به سطوحی که دولت درمورد آن تصـمیم مـی‌گیـرد پاسـخگو هستند. در هر سطح، تصمیمات مختلفی گرفته می‌شود؛ به‌طوری که حتی روش‌هـای برنامـه‌ریـزی و انواع طرح‌های آن سطوح نیز مختلف هستند. با این‌حال، در هر سطح، مـوارد زیـر وجـود دارد (صـفر زاده، ۱۳۹۱؛ Nihat Envar Ulger, 2014):

سطح ۱. برنامه‌ریزی در سطح ملی:

سطح ملی برنامه‌ریزی با اهداف ملی و تخصیص منابع ارتباط دارد. برنامه‌ی کاربری اراضی ملی موارد زیر را تحت پوشش قرار می‌دهد:

- سیاست استفاده از زمین: ایجاد تعادل در تقاضا برای زمین میان بخش‌های مختلف تولید غذای اقتصادی، گردشگری، ساخت‌وساز و امکانات رفاهی عمومی، جاده‌ها و صنعت.
- بودجه و برنامه‌های توسعه‌ی ملی: شناسایی پروژه و تخصیص منابع برای توسعه.
- قانون‌گذاری برای موضوعاتی چون تصرف زمین، پاکسازی جنگل و حقوق آب.

سطح ۲. برنامه‌ریزی در سطح منطقه‌ای:

در نظام برنامه‌ریزی ترکیه، ۳ سطح کلان‌راهبرد اصلی وجود دارد که عبارت‌اند از: ۱. تعادل توسعه‌ی منطقه‌ای؛ ۲. ایجاد ارتباط میان آناتولیا و بازار و زمین ملی و ۳. تغییر پایتخت و بازسازی آنکارا (همان). در فرآیند تهیه و تدوین برنامه‌ی نهم توسعه (۲۰۰۷-۲۰۱۳)، کشور ترکیه به تأسی از کشورهای پیشرفته‌ی صنعتی که یک رنسانس اقتصادی در توسعه‌ی منطقه‌ای را تجربه کرده بودند، با یک رویه‌ی انقلابی، سیاست‌گذاری منطقه‌ای و برنامه‌ریزی برای کاهش نابرابری‌ها و توسعه‌ی متوازن منطقه‌ای را درپیش گرفته است. در اقتصاد ترکیه، درک و فهم واحدی از برنامه‌ریزی منطقه‌ای وجود ندارد و این فرآیند مسیر یکنواخت و هماهنگی را طی نکرده است.

سطح ۳. برنامه‌ریزی در سطح محلی:

واحد برنامه‌ریزی محلی ممکن است شهرداری، گروهی از مناطق و ... باشد. در این سطح، سـاده‌تـرین راه، نوشتن جزئیات برنامه است. جایی که برنامه‌ریزی در سطح منطقه‌ای شـروع مـی‌شـود، طـرح یـا برنامه‌ی اجرایی باید ازسوی شهرداری انجام شود. این سطح ممکن اسـت اولـین سـطح برنامـه‌ریـزی باشد که اولویت‌های آن را خود مردم مشخص کرده‌اند. برنامه‌ریزی سـطح محلـی کـه آن را master plan یا طرح جامع می‌نامند، درباره‌ی انجام امور در مناطق خاصـی از زمـین اسـت و ایـن کـه بـرای اجرایی کردن آن چـه‌کـاری، در چـه زمـانی، در کجـا و بـا مسـئولیت چـه کسـی بایـد انجـام شـود (Gokcenkiling □ oter s – □□□□). شکل ۱۱ سلسله‌مراتب برنامه‌ریزی فضایی را نشان می‌دهد.

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

برنامه‌ریزی و آمایش فضا ـــ

شکل ۱۱- سلسله‌مراتب برنامه‌ریزی فضایی در ترکیه (منبع: **Yalcintas, 2008** – به نقل از کتاب اخلاق برنامه‌ریزی در سطح محلی، ۲۰۰۹)

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

۳-۲-۲-۲ مالزی

الف. شناخت پایه

شناخت پایه درقالب شناخت ویژگی‌های عمومی کشور به‌دست می‌آید. ویژگی‌های عمومی، شامل وضعیت عمومی و جغرافیایی، اقتصاد و تقسیمات کشوری است (جدول ۶).

جدول ۶: شناخت پایه‌ی کشور مالزی(صفوی، ۱۳۹۴؛ World bank, 2015؛ https://fa. tradingeconomics. com/malaysia/indicators)

زمینه	ویژگی‌ها		توصیف
	معیار	شاخص	
شناخت پایه	وضعیت عمومی و جغرافیایی	موقعیت	مالزی در جنوب شرقی آسیا واقع شده و ازلحاظ جغرافیایی از دو قسمت کاملاً جدا تشکیل شده است. این کشور میان ۱ تا ۷ درجه‌ی عرض شمالی و ۱۰۰ تا ۱۱۹ درجه‌ی طول شرقی قرار دارد.
		جمعیت	جمعیت: ۲۹/۳۳ میلیون (۱ تا ۸ سال ۲۰۱۲)؛ تراکم جمعیتی: ۸۹ نفر بر کیلومترمربع، درصد جمعیت شهری ۷۲/۸٪ (۲۰۱۱)
		آب‌وهوا	آب‌وهوای محلی، استوایی و مشخصه‌ی آن بادهای موسمی سالانه است که در ماه‌های آوریل و اکتبر در جنوب غرب و از اکتبر تا فوریه در شمال غرب می‌وزد. این کشور دو فصل نزدیک به هم دارد.
	اقتصاد	اساس و بنیان اقتصاد	اقتصاد مالزی به‌صورت نظام بازار آزاد است و شرکت‌های خارجی (غربی) زیادی، به‌ویژه آمریکا، آلمان، ژاپن، سنگاپور، تایوان و سوئد، سرمایه‌گذاری زیادی در آن کرده‌اند. عمده‌ترین منبع درآمدی مالزی، صنعت کشاورزی، درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز، کائوچوهای طبیعی، قلع، روغن نخل، تجهیزات الکترونیکی نساجی و عواید ناشی از صنعت جهانگردی و درنهایت مالیات است.
		نقش بخش خصوصی	مالایی‌ها به‌گفته‌ی برخی از کارشناسان و حتی مسئولین مالزی، به‌ویژه ماهاتیر محمد (که خود نیز مالایی‌نژاد است)، تنبل و راحت‌طلب هستند؛ اما چینی‌های مالزیایی به این دلیل که نژادی پُرتلاش و پُرکار هستند توانسته‌اند تمام بخش‌های خصوصی را در اختیار خود بگیرند و در بازار داخلی نیز حساس‌ترین و مهم‌ترین بخش‌ها را در دست دارند.
		اشتغال	در سال ۲۰۰۴م، رشد اقتصادی باعث شده است رقم بیکاری بسیار کاهش یابد. درحال حاضر (۲۰۱۸ م)، نیروی کار کشور ۱۴۸۵۳ هزار نفر و تعداد بیکاران ۴۵۰ هزار نفر است. درمجموع، ۴۸/۷ درصد کل جمعیت شاغل هستند.
	تقسیمات کشوری	طبقه‌بندی سلسله‌مراتب سکونتگاهی	مالزی فدراسیونی متشکل از ۱۳ ایالت و سه سرزمین فدرال است. هر ایالت به مناطقی به نام mukim تقسیم شده است. در مناطق صباح و ساراواک به بخش‌هایی گروه‌بندی شده‌اند. منطقه (مالایی :Daerah. Jajahan در Kelantan در) یک نوع تقسیم اداری تحت نظر سطح دولتی در مالزی است.

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

ب. شناخت ویژه

۱. شناخت نظام برنامه‌ریزی

وجود سند چشم‌انداز توسعه‌ی ۲۰۲۰ و برنامه‌های پنج‌ساله‌ی توسعه نشان‌دهنده‌ی تصمیم‌سازی مدون و مداوم نظام برنامه‌ریزی مالزی است. این نظام برای اجرای امورات خود به شورای برنامه‌ریزی ملی نیاز دارد که با رویکرد غالب اقتصادی، متشکل از کمیته‌ای است که وزرای مرتبط با بخش اقتصاد در آن گرد هم می‌آیند. این موجب شده است که در چشم‌انداز این کشور هم نگاهی چندبعدی با غلبه‌ی بخش اقتصادی، مطمح‌نظر قرار گیرد. برنامه‌ریزی توسعه در مالزی یک ویژگی قابل‌توجه دارد و آن این است که برنامه‌ریزی به‌عنوان حلقه‌ی اول چرخه‌ی یک پروژه، با نظارت کامل بر روند اجرای پروژه و همچنین ارزیابی برنامه پس از اجرای آن همراه است و این‌گونه فرصت اصلاح اشکالات وجود دارد (جعفرزاده و آتش‌بار، ۱۳۹۱). شکل ۱۲ تشکیلات برنامه‌ریزی، هماهنگی و نظارت در کشور مالزی را نشان می‌دهد که بحث اجرایی در آن نمود بالایی دارد. ماهاتیر محمد ۹ چالش استراتژیک را برای چشم‌انداز ۲۰۲۰ مالزی مشخص کرد. کشور متحد متشکل از یک نژاد؛ ایجاد یک جامعه‌ی روان‌شناختی آزاد، امن و پیشرفته؛ پرورش و توسعه‌ی یک جامعه‌ی دموکراتیک بالغ؛ ایجاد جامعه‌ی کاملاً اخلاقی، لیبرال، علمی و پیشرو، کاملاً ایمن، کاملاً اقتصادی با توزیع منصفانه و عادلانه‌ی ثروت و کاملاً رقابتی، پویا، قوی و انعطاف‌پذیر، از چالش‌های اصلی چشم‌انداز مالزی است (Malaysia Vision 2020, 1990).

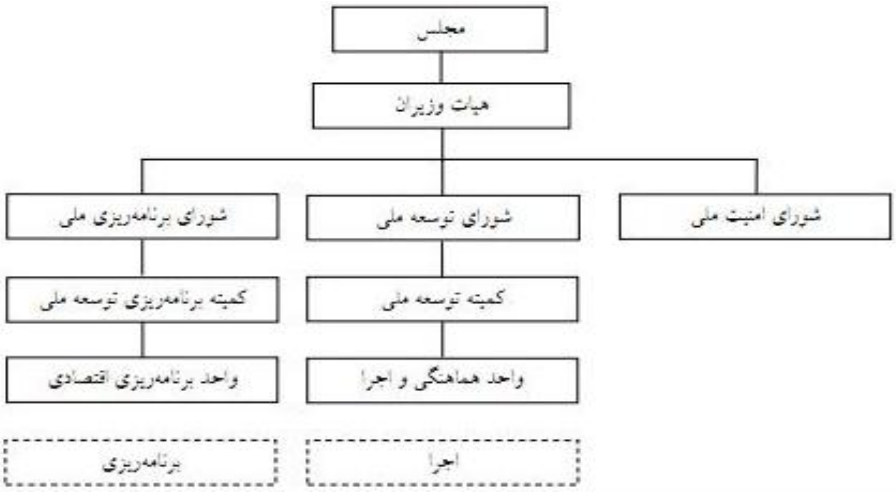

شکل ۱۲: تشکیلات برنامه‌ریزی، هماهنگی و نظارت در مالزی(economic planning unit, 2004)

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

۲. شناخت نظام برنامه‌ریزی فضایی

درزمینه‌ی فلسفه‌ی اصلی برنامه‌ریزی، این کشور رویکردی با محوریت نظارتی و ارزیابانه دارد؛ به‌نحوی که برنامه‌ریزی به‌عنوان حلقه‌ی اول چرخه‌ی یک پروژه به‌حساب می‌آید و در روند اجرای برنامه‌ی آن نظارت صورت می‌گیرد که پس از اجرا، ارزیابی درمورد آن برای تطبیق آن با شرایط موجود وجود دارد.

بررسی دولت‌های محلی و سیستم برنامه‌ریزی فضایی مالزی نشان می‌دهد که سیستم مدیریتی آن دارای سه سطح دولت فدرال، دولت ایالتی و مسئولین محلی (شهر، شهرداری و شورای‌های محلی) است. در مالزی، ۱۱۴ ایالت و ۱۴۴ دولت محلی وجود دارد (از سال ۲۰۰۷). درزمینه‌ی برنامه‌ریزی سیاست‌های زمین، طرح‌های پنج‌ساله‌ی دوگانه (طرح توسعه‌ی اجتماعی- اقتصادی) در سطح فدرال تهیه می‌شود. این برنامه‌ها درنهایت به سطح ایالت تعمیم داده می‌شوند و به طرح ساختاری نیز تبدیل می‌شوند. این طرح‌ها توسعه‌ی برنامه‌ریزی در سطح محلی است. طرح ساختاری برای هر ایالت و طرح منطقه‌ای برای ۲ یا چند ایالت است و زمانی تهیه می‌شود که اولویت توسعه برای حفظ محیط حس شود. شکل ۱۳ سطوح برنامه‌ریزی فضایی در کشور مالزی را نشان می‌دهد.

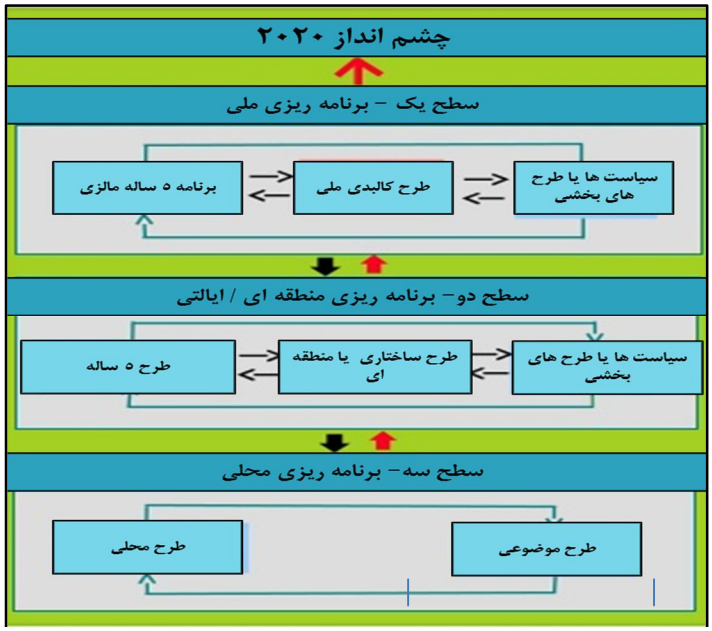

شکل ۱۳: سطوح برنامه‌ریزی فضایی در کشور مالزی(Ministry of Urban Wellbeing, 2016)

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

۳-۲-۳ بررسی تجارب ایران

در این بخش، تجارب کشور ایران را به‌عنوان نمونه‌ی موردمطالعه برای قیاس با هدف زمینه‌سازی برای اصلاح ساختار نظام برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی بررسی می‌کنیم و درنهایت، این تجربه را با کشورهای چهارگانه‌ی دیگر به‌طور تطبیقی می‌سنجیم. در این بخش، مطالعات تجارب ایران در دو زمینه‌ی نظام برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی فضایی را نیز ارزیابی می‌کنیم.

الف. شناخت پایه

شناخت پایه‌ی ایران نیز درقالب شناخت ویژگی‌های عمومی کشور به‌دست می‌آید. ویژگی‌های عمومی شامل وضعیت عمومی و جغرافیایی، اقتصاد و تقسیمات کشوری است (جدول ۷).

جدول ۷: شناخت پایه‌ی کشور ایران(مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵؛ وزارت کشور، ۱۳۹۵)

زمینه	ویژگی‌ها		توصیف
	معیار	شاخص	
شناخت پایه	وضعیت عمومی و جغرافیایی	موقعیت	ایران از شمال با جمهوری آذربایجان، ارمنستان و ترکمنستان، از شرق با افغانستان و پاکستان و از غرب با ترکیه و عراق همسایه است. همچنین، از شمال به دریای خزر یا دریای کاسپین و از جنوب به خلیج‌فارس و دریای عمان محدود می‌شود.
		جمعیت	ایران کشوری در جنوب غربی آسیا و در منطقه‌ی خاورمیانه با ۱۶۴۸۱۹۵ کیلومترمربع وسعت (هجدهم در جهان) است و برپایه‌ی سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیتی حدود ۷۹۹۲۶۲۷۰ تن دارد.
		آب‌وهوا	آب‌وهوای ایران متأثر از وجود سه سامانه‌ی پرفشار سیبریایی، سامانه‌ی بارانزای مدیترانه‌ای و سیستم کم‌فشار جنوبی است که کویر و گرما در نواحی مرکزی و شرقی، نوار گرم و مرطوب ساحل جنوب، معتدل مرطوب شمال و سرد و کوهستانی غرب و شمال غرب، اقلیم‌های غالب در ایران را به‌وجود آورده است.
	اقتصاد	اساس و بنیان اقتصاد	کشاورزی صنایع منابع و معادن (نفت و گاز) گردشگری
		نقش بخش خصوصی	در اصل ۴۴ قانون اساسی، تصریح شده است که نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران برپایه‌ی سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی، با برنامه‌ریزی منظم و صحیح، استوار است. درعمل این بخش ضعیف است.
		اشتغال	در کشور، مسئله اشتغال (به‌ویژه اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاهی) از وضعیت چندان مطلوبی برخوردار نیست و نرخ بیکاری از ۹ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۱۲,۱ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده است. در این میان، بالاترین نرخ بیکاری به نیروی جوان اختصاص دارد؛ به‌طوری که درصد بیکاری دربین جوانان ۱۵ تا ۲۴ساله حدود ۲۹/۶ درصد است که رقم خیلی بالایی است. درمجموع، ۳۰ درصد کل جمعیت شاغل هستند.
	تقسیمات کشوری	طبقه‌بندی سلسله‌مراتب سکونتگاهی	ساختار تقسیمات کشوری در ایران به‌صورت زیر است: • کشور- وزیر کشور • استان- استاندار • شهرستان - فرماندار و فرماندار ویژه • بخش- بخشدار • دهستان- دهدار، شهر- شهردار، روستا- دهیار

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

ب. شناخت ویژه

۱. شناخت نظام برنامه‌ریزی

مهم‌ترین برنامه‌های توسعه در نظام برنامه‌ریزی کشور ایران در سطح ملی، سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ و برنامه‌های پنج‌ساله‌ی توسعه‌ی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که تصمیم‌سازی مدون و مداوم در این کشور را نشان می‌دهد. سازمان برنامه و بودجه به‌عنوان نهادی فرابخشی، با رویکرد برنامه‌ریزانه و با محوریت اقتصادی، مسئولیت کار برنامه‌ریزی را برعهده دارد و امور برنامه‌ریزی و هماهنگی نسبی برنامه‌های بخشی وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، نهادها و ... کشور در دست آن است. در چشم‌انداز این کشور نگاهی چندبعدی به توسعه وجود دارد و رویکرد غالب ایدئولوژیک، اقتصادی و دانشی دنبال می‌شود.

«برنامه‌ریزی ازنظر مقیاس در سطوح مختلفی انجام می‌گیرد که عبارت‌اند از: برنامه‌ریزی ملی، برنامه‌ریزی منطقه‌ای و برنامه‌ریزی محلی» (محمودی و همکاران، ۱۳۸۷). جدول ۸ وضعیت موجود نظام برنامه‌ریزی از سطوح ملی تا محلی را نشان می‌دهد.

جدول ۸: وضعیت موجود نظام برنامه‌ریزی از سطوح ملی تا محلی(صرافی و نجاتی، ۱۳۹۲: ۸۶۱)

سطح مدیریت	تقسیمات سیاسی	عنوان طرح‌های توسعه‌ی شهری و منطقه‌ای	محدوده‌ی فضایی طرح	چگونگی مدیریت فضایی
سطح ملی	کشور- حکومت مرکزی	طرح جامع سرزمین	کل کشور	ازطریق رئیس‌جمهور، هیئت دولت، وزارتخانه‌ها و شورای عالی استان‌ها
		طرح کالبدی ملی		
سطح منطقه‌ای	استان	طرح‌های کالبدی منطقه‌ای	یک یا چند استان	ازطریق استانداری، شورای برنامه‌ریزی و توسعه‌ی استان، سازمان‌های دولتی، شورای اسلامی استان
		آمایش استان	یک استان	
سطح خرد منطقه‌ای	شهرستان	طرح توسعه و عمران جامع ناحیه‌ای	یک یا چند شهرستان	ازطریق فرمانداری، کمیته‌ی برنامه‌ریزی شهرستان، سازمان‌های دولتی، شورای اسلامی شهرستان
	بخش	-	-	ازطریق بخشداری‌ها، اداره‌های دولتی و شورای اسلامی بخش
	دهستان	طرح ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی	یک یا چند دهستان	ازطریق بخشداری و دهداری و سازمان‌های دولتی و شورای اسلامی دهستان
سطح محلی	شهر	طرح مجموعه‌ی شهری	شهرهای بزرگ و شهرهای اطراف آن‌ها	ازطریق فرمانداری و شهرداری و شورای اسلامی شهر
		طرح توسعه و عمران شهر و حوزه‌ی نفوذ آن	شهر	
	روستا	طرح‌های هادی روستایی	روستا	ازطریق دهیاری‌ها و شورای اسلامی روستا

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

۲. شناخت نظام برنامه‌ریزی فضایی

درحال حاضر، مبانی نظری تهیه‌ی طرح‌های شهری در ایران، بر الگوی پوزیتیویستی، یعنی شناخت، تحلیل و طرح، متکی است. این الگو با اینکه مدت‌ها الگو و روش تهیه‌ی طرح‌های شهری در کشورهای مختلف جهان بود، به‌تدریج جای خود را به الگوی برنامه‌ریزی‌شده‌ی تحلیل-طرح-سیاست‌گذاری می‌دهد که به‌معنی رسیدن به اهداف و سرانجام، ارزیابی و سیاست‌گذاری برای اجرا است. طرح‌های جامع در ایران با هدف زمینه‌سازی رشد کالبدی موزون شهرها تدوین می‌شوند؛ اما عملاً با اینکه انرژی و هزینه‌های بسیاری را بر اقتصاد شهری تحمیل می‌کنند، معمولاً بخش عمده‌ای از اهداف آن‌ها هرگز محقق نمی‌شود. از دلایل اصلی شکل‌گیری روند حاضر بی‌توجهی به روش‌ها و نگرش‌های جدید و کاربرد نداشتن آن‌ها در حوزه‌ی برنامه‌ریزی شهری، نظیر راهبرد توسعه‌ی شهری، است (حسین‌زاده دلیر و دیگران، ۱۳۹۰، ۴۰). برنامه‌های موجود در ایران درقالب تهیه‌ی طرح‌های جامع و تفصیلی مطرح هستند؛ چون بیشتر کالبدی، ایستا و سنتی هستند و در تدوین آن‌ها ابعاد اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی درنظر گرفته نشده است.

مهم‌ترین و رسمی‌ترین مرجع تعریف طرح‌های توسعه‌ی فضایی و انواع آن در ایران، آیین‌نامه‌ی (نحوه‌ی بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور) مصوب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران است که در سال ۱۳۷۸ و به‌استناد اصل ۱۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تصویب شد. هرچند ممکن است که آیین‌نامه‌ی مذکور دربرگیرندگی کامل و جامع را در تعریف همه‌ی انواع طرح‌های توسعه‌ی فضایی نداشته باشد، در نظام اداری و اجرایی کشور ایران کماکان مهم‌ترین مرجع مورداستفاده و قانونی است.

در این آیین‌نامه، انواع طرح‌های توسعه درقالب ۱۳ طرح زیر تعریف شده است:

- طرح جامع سرزمین؛
- طرح‌های کالبدی ملی و منطقه‌ای؛
- طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه‌ای؛
- طرح مجموعه‌ی شهری؛
- طرح ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی؛
- طرح جامع شهر؛
- طرح هادی شهر؛
- طرح تفصیلی؛
- طرح هادی روستا؛

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

- طرح‌های ویژه؛
- طرح شهرهای جدید؛
- طرح شهرک‌های مسکونی؛
- طرح سایر شهرک‌ها.

شکل ۱۴ جایگاه سطوح سلسله‌مراتبی برنامه‌ریزی فضایی- شهری و وضعیت آن‌ها در شرایط ایران را نشان می‌دهد. گفتنی است که باتوجه به روال‌های موجود، این تعداد در زمان حاضر به حدود ۲۰ گونه/عنوان برنامه/طرح توسعه می‌رسد که الزام جدی بازنگری در آیین‌نامه، نحوه‌ی بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران را مطرح می‌کند.

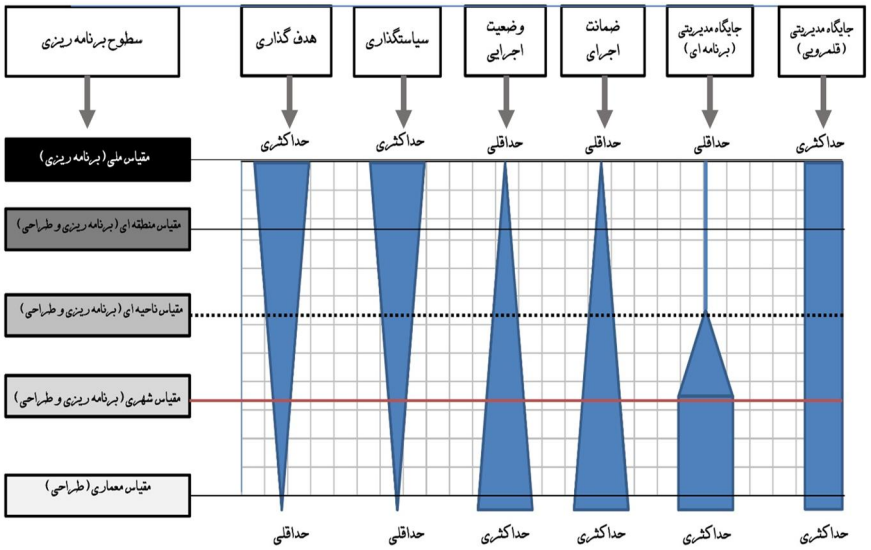

شکل ۱۴: جایگاه سطوح سلسله‌مراتبی برنامه‌ریزی فضایی- شهری و وضعیت آن‌ها در شرایط ایران

۳-۳- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی (قیاس تجارب ایران با سایر کشورها)

۳-۳-۱- همسان‌سازی ویژگی‌های نظام برنامه‌ریزی با هدف تسهیل قیاس

باتوجه به اینکه در ادبیات تطبیقی، نظام برنامه‌ریزی در کشورهای چهارگانه و به‌ویژه ایران، تحت عناوین شناخت پایه و شناخت ویژه، سنجش و تحلیل شده‌اند، در این بخش منطبق با مؤلفه‌های تعیین‌شده در مبانی نظری مقاله در مفهوم نظام برنامه‌ریزی در دو بعد محتوایی و

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

رویه‌ای، هفت مؤلفه را در نظام برنامه‌ریزی کشورها به‌طور همسان می‌سنجیم تا در گام آخر، ملاک ارزیابی تطبیقی نهایی قرار گیرند. درادامه، برای تسهیل قیاس، می‌کوشیم وضعیت هریک از کشورها را که دارای اسناد، ادبیات و ویژگی‌های مختلف ازنظر زمانی، نهاد تهیه‌کننده، رویکردهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ... باوجود همگنی ساختاری و ارزشی هستند، یکسان کنیم (جدول ۸).

جدول ۸: ویژگی‌های همسان‌شده‌ی نظام برنامه‌ریزی ایران با کشورهای چهارگانه

زمینه	مؤلفه		عربستان	مصر	ترکیه	مالزی	ایران
نظام برنامه‌ریزی	**رویکرد نظری و ارزشی اسناد برنامه‌ریزی**		چارچوب اقتصاد بازار آزاد و مبتنی‌بر ارزش‌ها و مفاهیم اسلامی در اسناد	رویکرد مبتنی‌بر توسعه‌ی پایدار در چارچوب گفتمان بین‌نسلی و بین‌ادیانی میان غرب، شرق، شمال و جنوب	فلسفه‌ی توازن جهانی چندوجهی با دنیای پیرامون ایالات متحده‌ی آمریکا، اتحادیه‌ی اروپا، منطقه‌ی نزدیک و سایر کشورها	برنامه‌ریزی توسعه‌ی ملی با تأکید بر کمیته‌های شورایی و نقش بالای نظارتی	برنامه‌ریزی با محوریت اقتصادی غالب (مقاومتی) و تأکید بر توسعه‌ی درون‌زا درحین تعامل با پیرامون
	افق و دوره‌ی برنامه‌ریزی		بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت	بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت	بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت	بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت	بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت
	ماهیت متولی امر برنامه‌ریزی		سازمانی با ماهیت و رویکرد اقتصادی	سازمانی با ماهیت و رویکرد اقتصادی	سازمانی با غلبه‌ی ماهیت و رویکرد برنامه‌ریزانه	سازمانی با ماهیت و غلبه‌ی رویکرد اقتصادی	سازمانی با ماهیت و غلبه‌ی نسبی رویکرد برنامه‌ریزی بخشی و اقتصادی
	رویکرد غالب بیانیه‌ی چشم‌انداز توسعه		اقتصادمحور و پشتیبان فرهنگ	گفتمان بین‌فرهنگی	نگاه اقتصادی- اجتماعی و تعامل‌گرا	نگاه چندبعدی با غلبه‌ی اقتصاد	نگاه چندبعدی، ایدئولوژیک، اقتصادی و دانشی
	درجه‌ی مشارکت عام		کم	کم	متوسط	زیاد	کم
	نوع و سهم بازیگران توسعه		بخش دولتی و خصوصی با سهم زیاد و بخش عمومی با سهم کم	بخش دولتی با سهم زیاد و بخش خصوصی با سهم کم	بخش دولتی و خصوصی با سهم زیاد و بخش عمومی با سهم متوسط	بخش خصوصی و بخش عمومی با سهم زیاد و بخش دولتی با سهم متوسط	بخش خصوصی با سهم متوسط، بخش دولتی با سهم زیاد و بخش عمومی با سهم کم
	شریعت‌پذیری	**گفتمان**	قوی	ضعیف	ضعیف	ضعیف	قوی
		اجرا	ضعیف	ضعیف	متوسط	متوسط	ضعیف

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

۳-۳-۲- همسان‌سازی ویژگی‌های نظام برنامه‌ریزی فضایی با هدف تسهیل قیاس

در این بخش نیز همچون بخش نظام برنامه‌ریزی منطبق با مؤلفه‌های تعیین‌شده در مبانی نظری مقاله، برای مفهوم نظام برنامه‌ریزی فضایی در دو بعد محتوایی و رویه‌ای، چهار مؤلفه را در نظام برنامه‌ریزی فضایی کشورها به‌طور همسان می‌سنجیم تا در گام آخر، ملاک ارزیابی تطبیقی نهایی شوند.

جدول ۹: ویژگی‌های همسان‌شده‌ی نظام برنامه‌ریزی فضایی ایران با کشورهای چهارگانه

زمینه	مؤلفه	عربستان	مصر	ترکیه	مالزی	ایران
نظام برنامه‌ریزی فضایی	**سطوح برنامه‌ریزی**	ملی، منطقه‌ای و شهری	ملی، منطقه‌ای، استانی و محلی	ملی، منطقه‌ای و محلی	ملی، منطقه‌ای و محلی	ملی، منطقه‌ای، استانی و محلی
	رویکرد و مکانیزم برنامه‌ریزی فضایی	برنامه‌ریزی جامع درحال تغییر رویکرد به برنامه‌ریزی راهبردی	برنامه‌ریزی راهبردی با نگرش راهبرد توسعه‌ی شهری	برنامه‌ریزی ساختاری- راهبردی با اختیارات محلی	برنامه‌ریزی راهبردی و مشارکتی با تأکید بر نظارت و ارزیابی	برنامه‌ریزی جامع با گرایش به‌سمت ساختاری- راهبردی و مشارکت محدود
	نظام اجرا و نظارت	وضعیت اجرایی مناسب با نظارت جزیره‌ای و هماهنگی نسبتاً کم	وضعیت نظارتی مناسب و اجرایی ضعیف‌تر ولی روبه‌گسترش	وضعیت اجرایی مناسب باوجود تعدد کمیته‌ها با نظارت متوسط	وجود حلقه‌ی اجرا و نظارت مؤثر و شدید	وضعیت اجرایی متوسط و نظارت ضعیف
	ساختار سازمانی	عریض و طویل بودن با ساختار غیردموکراتیک بالا به پایین	نظام ساختاری غیردموکراتیک بالا به پایین	نظام ساختاری نسبتاً بالا به پایین	ساختار سازمانی ایالتی و ولایتی با تأکید بر سطح محلی	سلسله‌مراتبی بالا به پایین، واگرایی میان سازمان‌ها و نهادهای برنامه‌ریزی

۴- نتیجه‌گیری نهایی

در گام پایانی مبتنی‌بر مطالعات اکتشافی صورت‌گرفته، مؤلفه‌های ارزیابی تطبیقی را در چارچوب نظری مقاله و ویژگی‌های سنجیده‌شده‌ی نظامات برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی کشورهای هدف، تعیین کردیم. همچنین، وضعیت ایران را با کشورهای عربستان، مصر، ترکیه و مالزی در مفاهیم دوگانه‌ی برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی فضایی، به‌تفکیک ابعاد محتوایی و رویه‌ای در مؤلفه‌های هفت‌گانه‌ی نظام برنامه‌ریزی و چهارگانه‌ی نظام برنامه‌ریزی فضایی کشورها،

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

به‌طور تطبیقی قیاس کردیم. جدول ۱۰ قیاس تطبیقی نظام برنامه‌ریزی و جدول ۱۱ قیاس تطبیقی نظام برنامه‌ریزی فضایی را نشان می‌دهد.

جدول ۱۰: قیاس تطبیقی نظام برنامه‌ریزی کشور ایران با کشورهای عربستان، مصر، ترکیه و مالزی

مفهوم	ابعاد	مؤلفه		قیاس تطبیقی ایران با کشورهای دیگر
نظام برنامه‌ریزی	محتوایی	**رویکرد نظری و ارزشی اسناد برنامه‌ریزی**		همسو با کشور عربستان و در برخی موارد، مشابه سایر کشورها با شرایط خاص پساتحریم
		رویکرد غالب بیانیه‌ی چشم‌انداز توسعه		وجود نگاه چندبعدی بیانیه‌ی چشم‌انداز با غلبه‌ی ایدئولوژیک
		ماهیت متولی امر برنامه‌ریزی		نهاد برنامه‌ریزی مشابه کشورهای چهارگانه با غلبه‌ی رویکرد بخشی
		شریعت‌پذیری	**گفتمان**	متوسط در گفتمان و ضعیف در اجرا
			اجرا	
	رویه‌ای	**افق و دوره‌ی برنامه‌ریزی**		وجود برنامه‌ریزی مدون و مداوم طی مدت معین (همسو با کشورهای چهارگانه)
		درجه‌ی مشارکت عام		همسو با مصر و عربستان و روبه‌افزایش
		نوع و سهم بازیگران توسعه		نسبتاً همسو با مصر و جهت‌گیری به‌سمت کشور ترکیه

جدول ۱۰: قیاس تطبیقی نظام برنامه‌ریزی فضایی کشور ایران با کشورهای عربستان، مصر، ترکیه و مالزی

مفهوم	ابعاد	مؤلفه	قیاس تطبیقی ایران با کشورهای دیگر
نظام برنامه‌ریزی فضایی	محتوایی	**رویکرد و مکانیزم برنامه‌ریزی فضایی**	عقب‌تر از سایر کشورها و جهت‌گیری حداقلی به‌سمت برنامه‌ریزی راهبردی و مشارکتی
		سطوح برنامه‌ریزی	گونه‌بندی مبتنی‌بر مقیاس (همسو بودن با نوع برنامه‌ریزی کشورهای مصر، مالزی و ترکیه و تأثیر حداقلی نوع برنامه‌ریزی راهبردی در سیستم تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی)
	رویه‌ای	**نظام اجرا و نظارت**	متفاوت با اغلب کشورها (تأثیر حداقلی اجرا و نظارت در توسعه)
		ساختار سازمانی	فرآیند سلسله‌مراتبی از بالا به پایین (همسو با کشورهای چهارگانه)

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

یافته‌های نهایی نشان می‌دهند که در نظام برنامه‌ریزی کلان، تمام کشورها افق برنامه‌ریزی مداوم با دوره های مشخص، رویکرد غالب اقتصادی، مشارکت پذیری پایین و شریعت‌پذیری گفتمانی قوی ولی اجرایی ضعیف داشته‌اند. ایران در این بین، ازلحاظ رویکرد نظری مشابه عربستان، در مشارکت مشابه مصر و عربستان، در بازیگران توسعه مشابه مصر و تقریباً ترکیه و در سایر مؤلفه‌ها مانند هر چهار کشور عمل می‌کند. در نظام برنامه‌ریزی فضایی، ایران در مؤلفه‌های سطوح سلسله‌مراتبی برنامه‌ریزی، رویکرد و مکانیسم برنامه‌ریزی فضایی و ساختار سازمانی مشابه چهار کشور دیگر و در مؤلفه‌ی سیستم اجرا- کنترل- نظارت عقب‌تر از چهار کشور هم‌وزن خود است. درمجموع، مالزی در غالب معیارها و پس از آن ترکیه، پیش‌تر از ایران، مصر و عربستان بوده‌اند.

۴-۱- جنبه‌های نوآورانه و ارزیابی میزان تحقق‌پذیری طرح و دستیابی به اهداف پژوهش

دستیابی به اهداف پژوهش و تحقق‌پذیری طرح‌ها در دو گزاره‌ی زیر ممکن خواهد شد:

۱. باتوجه به کمبود اسناد و مطالعات تطبیقی در حوزه‌ی برنامه‌ریزی و به‌ویژه برنامه‌ریزی فضایی در ایران، در این پژوهش، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی خود را نسبتاً نوآورانه و با هدف تعیین نقاط ضعف و قوت محدوده‌ی موردمطالعه، در تقابل و انطباق با محدوده‌های گسترده‌تر حوزه‌ی برنامه‌ریزی فضایی ارائه کردیم و به معیارها و شاخص‌های قابل سنجش کیفی دست یافتیم و آن را در نظام برنامه‌ریزی کشور مطرح کردیم.

۲. یافته های ما زمینه‌های فکری لازم را برای تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران ملی در برنامه‌ریزی توسعه، به‌ویژه توسعه‌ی سرزمینی/فضایی کشور، فراهم می‌کند. امید است که از بخش‌های پیشرو و موفق کشورهای همگن درس بگیریم و از کج‌کارکردی‌هایشان پرهیز کنیم. این کار در تدوین اصول و الزامات برنامه‌ریزی سرزمینی تجلی می‌یابد.

۵- منابع

- برادران شرکا، حمیدرضا. (۱۳۸۶). ***شاخص‌های اصلی و جایگاه جهانی ترکیه در سال ۲۰۲۳ میلادی***. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک، معاونت پژوهش‌های اقتصادی مجمع تشخیص مصلحت نظام.

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

- _____. (۱۳۸۷). ***چشم‌انداز استراتژیک ترکیه***. تهران: پژوهشکده‌ی مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- توفیق، فیروز. (۱۳۸۶). ***برنامه ریزی در ایران و چشم‌انداز آینده‌ی آن***. : مؤسسه‌ی عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.
- جعفرزاده، اسماعیل و توحید آتش‌بار. (۱۳۹۱). ***مجموعه مطالعات الگوی مطلوب برنامه‌ریزی در ایران (۴) برنامه‌ریزی توسعه در مالزی***. : مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات برنامه‌وبودجه (گروه برنامه).
- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ قادری حاجته، مصطفی؛ احمدی‌پور، زهرا؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و محمد گوهری. (۱۳۹۳). «طراحی الگوی سنجش عدالت فضایی، مطالعه‌ی موردی: ایران». ***برنامه‌ریزی و آمایش فضا***. د ۱۹. ش ۱.
- حسین‌زاده دلیر، کریم و همکاران. (۱۳۹۰). «درآمدی بر رویکرد جدید استراتژی توسعه شهری (cds) در فرآیند برنامه‌ریزی شهری با تأکید بر چالش‌های فراروی طرح‌های جامع در ایران». ***فضای جغرافیایی***. د ۱۱. ش ۳۶. صص ۱۷۳- ۲۰۹.
- دانش‌پور، زهره. (۱۳۸۷). ***درآمدی بر نظریه‌های برنامه‌ریزی با تأکید ویژه‌بر برنامه‌ریزی شهری***. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- رحیمی، حجت‌اله. (۱۳۹۴). «رویکرد پژوهش در عمل فضایی: تعادل میان‌مقیاسی روابط قدرت، دانش و تصمیم‌گیری در برنامه‌ریزی فضایی راهبردی». ***برنامه‌ریزی و آمایش فضا***. د ۱۹. ش ۱.
- روحانی، حسن. (۱۳۸۸). ***آشنایی با کشورهای اسلامی***. ج ۱. تهران: نشر مشعر.
- زرین‌پناه، نریمان. (۱۳۸۹). *بررسی تطبیقی نظام شهرسازی ایران و انگلستان؛ با تأکید بر تحولات اخیر در فرآیند تهیه‌ی طرح‌های توسعه شهری*. پایان‌نامه‌ی . دانشگاه هنر.
- سازمان توسعه تجارت ایران. (۱۳۸۷). ***شناسایی پتانسیل‌های صادراتی ج. ا. ا به مصر***. دفتر بازرگانی کشورهای عربی- آفریقایی- پیلتن.
- _____. (۱۳۹۱). ***رایزنی بازرگانی سفارت جمهوری اسلامی ایران- آنکارا***. مدیریت روابط اقتصادی و تجاری در کشور ترکیه.
- صرافی، مظفر و ناصر نجاتی. (۱۳۹۲). «رویکرد نو منطقه‌گرایی درراستای ارتقای نظام مدیریت توسعه‌ی فضایی ایران». ***پژوهش‌های جغرافیای انسانی***. د ۴۶. ش ۴.

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

- صفرزاده، اسماعیل. (۱۳۹۱). ***مجموعه مطالعات الگوی مطلوب برنامه‌ریزی برای ایران (۶) روند برنامه‌ریزی توسعه در ترکیه***. : مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- صفوی، سید حمزه. (۱۳۹۴). ***ترکیه: مجموعه کشورهای اسلامی***. : انتشارات مؤسسه‌ی آینده‌پژوهی جهان اسلام و جهاد دانشگاهی.
- _____. (۱۳۹۴). ***عربستان: مجموعه کشورهای اسلامی***. : انتشارات مؤسسه‌ی آینده‌پژوهی جهان اسلام و جهاد دانشگاهی.
- _____. (۱۳۹۴). ***مالزی: مجموعه کشورهای اسلامی***. : انتشارات مؤسسه‌ی آینده‌پژوهی جهان اسلام و جهاد دانشگاهی.
- _____. (۱۳۹۴). ***مصر: مجموعه کشورهای اسلامی***. : انتشارات مؤسسه‌ی آینده‌پژوهی جهان اسلام و جهاد دانشگاهی.
- محمودی، سعید و همکاران. (۱۳۸۷). ***آشنایی با مفهوم برنامه‌ریزی***. سایت آفتاب.
- مسعودی، فریبرز. (۱۳۸۶). ***توسعه‌ی اقتصادی ترکیه پشت ویترین***. اعتماد ملی: ش ۶۰۴.
- مؤسسه آینده‌پژوهی جهان اسلام. (۲۰۱۴). ***اقتصاد مالزی***.
- نامغ، پرویز. (۱۳۸۶). ***مبانی مدیریت دولتی***. : نشر هستان.
- نایت انوار الگر و تاشین یومرالیوگلو. (۲۰۱۴). ***ارزیابی کاربرد برنامه‌های توسعه در ترکیه***.
- نشست اندیشه‌ی راهبردی. (۱۳۹۱). ***نقشه‌ی راه تدوین و طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت***. ج ۲. دبیرخانه‌ی کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- نصیری، عبدالله. (۱۳۸۶). ***آشنایی با عربستان***. تهران: نشر مشعر.
- ولک، وارت، آوستن. (۱۳۷۳). ***نظریهٔ ادبیات***. ترجمهٔ ضیاء موحد و پرویز مهاجر. تهران: علمی و فرهنگی.

-Alexander, e. R. (1981). If planning isn't everything, maybe it's something. *Town planning review*, *52*(2), 131.

- Al-rushaid, w. (2010) »strengthening of national capacities for national development strategies and their management: an evaluation of undp's contribution, country study—saudi arabia«evaluation office, united nations development programme

- Ben-hamouche, m. (2009). »complexity of urban fabric in traditional muslim cities: importing old wisdom to present cities«. Urban design international, 14(1), 22-35.

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

- Connell, r. (2007). »southern theory: the global dynamics of knowledge in social science. Allen & unwin.
- Cullingworth, j. B , vincent nadin, "town and country planning in the uk, routledge,۱۴th ed. ,2006
- Dariah, a. R. , mulyaningsih, h. D. , & tresna, y. R. (2014). Development planning in islamic perspective: new structure based on indonesia experiences. International proceedings of economics development and research, 73, 67.
- Ibrahim Hegazy (2010), Strategic Environmental Assessment and Urban Planning in Egypt,University of Liverpool , Thesis for the degree of Doctor of Philosophy
- egypt vision 2030, cabinet of ministers of arab republic of egypt, 2015 , sdsegypt2030. com
- Galbraith . s , "comparative planning systems", research and library service,2007
- Gokcen kilinc & other's, »planning ethic at local level«. Academic research report, 2009.
- Healey, patsy (2004), »the treatment of space and place in the new strategic spatial planning in europe«, volume 28, issue 1
- Http://www. citypopulation. de/turkey-rbc20
- Http://www. justice. gov. tr/. "turkey districts".
- Https://fa. tradingeconomics. com/egypt/indicators
- Https://fa. tradingeconomics. com/malaysia/indicators
- Https://www. ezilon. com/maps/
- -saudi vision 2030, government of saudi arabia,2016 https://vision2030. gov. sa
- malaysia vision 2020, prime ministre's office, 1990 , http://www. wawasan2020. com
- mccallum, d. (1975). »comparative study in planning«. Town planning review, 46(2), 157-164.

Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir at 13:12 IRDT on Thursday June 3rd 2021

- Ministry of justice (2014) general structure of turkish public administration, http://www. justice. gov. tr/. "turkey districts".
- Monthly bulletin of statistics online". Un. Retrieved 2010-06-24.
- Panagiotis getimis (2012) comparing spatial planning systems and planning cultures in europe. The need for a muiti-scalar approach, planning practice and research, 27:1,25-40.
- Safee, f. A. , yunos, m. Y. M. , isa, n. K. M. , kamil, s. M. , & hussain, m. A. – (2016 a). Principle of islamic neighborhood planning in order to create a better neighborhood community. *Research journal of fisheries and hydrobiology*, *11*(3), 218-222.
- Safee, fatimatul azadiah, et al. »principle of islamic neighborhood planning in order to create a better neighborhood community. « research journal of fisheries and hydrobiology 11. 3 (2016 b): 218-222.
- Thomas david & et al. (1983). »flexibility and commitment in planning: a comparative study of local planning and development in the netherlands and england«. The hague: martinus nijhoff.
- -turkey's strategic vision 2023 project , under the auspices of the presidency of the republic of turkey, www. tsv2023. org,2013
- Zahid, z. H. (1995). »urban planning in saudi arabia with special reference to the nitag omrani programme«. Unpublished ph. d. Thesis, department of geography, university of durham, uk